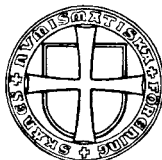


# Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad



Nr. 2 Maj 2009

Harald Blåtands mønter

Privat udmøntning af speciedalere  
under Frederik II og Christian IV

Peter Uldalls rejse 1788

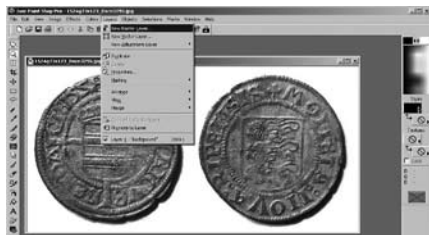
Møntfund i Hedeby

Digital stempeltegning

Bøger om norsk mønthistorie

Silvia Hurter 1933-2009

Arne E. Holm 1911-2009



*Ny metode til stempeltegning på computer.  
Se side 67.*

# MØNTAUKTIONER

Det helt rigtige sted at henvende dig, når du grundlægger og udbygger samlingen...  
- eller når du vil afhænde den!



Onlineauktioner hver dag på  
**[www.tha.dk](http://www.tha.dk)**

Gratis vurdering.  
Åbent dagligt 10 - 16

## THOMAS HØILAND AUKTIONER A/S

Frimærker · Mønter

Lygten 37 · 2400 København · Tlf. 3386 2424

Muslingevej 40 · 8250 Egå · Tlf. 8612 9350

[info@tha.dk](mailto:info@tha.dk) · [www.tha.dk](http://www.tha.dk)

# Harald Blåtands ”Jellingemønter” cirka 975-985

af Jens Christian Moesgaard

900-tallets danske mønter kaldes ofte ”halv-brakteater”, fordi de er så tynde, at præget fra den ene side slår igennem på den anden side og dermed besværliggør læsningen af møntmotiverne. De kan groft sagt deles op i to grupper:

(1) Sene efterligninger af Karl den Stores mønter fra Dorestad ved Rhindeltaet (nuværende Holland) fra 768-793/794, der blev præget i Hedeby som en fortsættelse af 800-tallets udmøntninger i denne by (Malmer 1966). De har på forsiden en forvansket form af indskriften CARO-LVS i to linjer og på bagsiden en forvanskning af DOR-STAT i to linjer ovenover en økse.

(2) Typer med kors på bagsiden. De kaldes ofte med et neutralt-objektivt udtryk for Kors-typer, men også det mere farverige udtryk ”Jellingemønter” benyttes, fordi man har formodet, at de er præget i Jelling, der var Gorm den Gamles (senest 936-cirka 958) og Harald Blåtands (cirka 958-senest 987) ”hovedstad”. Fundspredningen viser nemlig, at de må være præget nord eller øst for Hedeby-området (Malmer 1966, s. 190-196), men ret beset kan prægningen ligeså godt være sket andetsteds i Danmark inklusiv Skåne.

Takket være en generøs donation fra Bikubenfonden foretager Nationalmuseet 2009-2011 en satsning på forskning i de kongelige monumenter i Jelling og deres historiske, politiske og kulturelle kontekst. I den forbindelse arbejder jeg i år med Harald Blåtands møntvæsen (jævnfør Moesgaard 2008, s. 142-145). Det er tanken, at især to aspekter skal behandles nærmere. For det første vil vi forsøge at finde ud af, hvor sølvet til udmøntningen kom fra. Laboratoriet på Louvre-museet i Paris

har via det europæiske forskningsprogram Eu-ARTECH ([www.eu-artech.org](http://www.eu-artech.org)) tilbudt at foretage analyserne, som vil finde sted i slutningen af april. For det andet skal den måde, man benyttede mønterne på, undersøges nærmere. Her har donationen fra Bikubenfonden muliggjort at ansætte Gitte Tarnow Ingvardson i 4 måneder i efteråret 2009 til at se på fragmentering, bøjning og andre tegn på, hvorledes mønterne har været benyttet. Jeg håber ligeledes, at det vil blive muligt at behandle forekomsten af ikke-danske mønter samt smykker i tidens skattefund. Projektet er i skrivende stund (marts 2009) kun i sin begyndelse, men jeg har dog allerede på nuværende tidspunkt gjort mig nogle tanker om baggrunden for ”Jellingeudmøntningens” begyndelse og valget af typer.

## ”Jellingemønternes” motivvalg

Bagsidemotivets kors passer fremragende med den store Jellingestens udsagn om, at Harald gjorde danerne kristne. Kongen har givetvist ønsket at udbrede budskabet om den nye religion via mønternes vide udbredelse til rigets fjerneste egne (Malmer 2004). ”Jellingemønternes” forsidemotiv er mere gådefuldt. I sit standardværk om danske mønter før 1146, udgivet i år 1900, skriver Hauberg derom: ”der [...] findes Spor af Slægtskabet med de ældre Typer [=mønterne fra Hedeby], dels i Buelinjen, dels ved benyttelsen af de tidligere Mærker, den triangulære Figur og det modvendte Ansigt” (Hauberg 1900, s. 108, jævnfør Arbman 1946, s. 134). I 1966 tog Brita Malmer denne møntgruppe op til fornyet, meget grundig, behandling. Hun afviste Haubergs idé om typeslægtskab mellem de to

møntgrupper. "Jellingemønternes" hovedmotiv på forsiden, "trippelbuen" anså hun for en original nyskabelse ved denne udmøntning. Derimod findes trekanten som bimotiv faktisk på Hedebymønternes forside, mens dobbeltbuen (en forvansket udgave af "DOR" på Karl den Stores oprindelige type) optræder på disse mønters bagside. Disse enkeltelementer som bitegn, taget ud af deres sammenhæng, anså Malmer imidlertid ikke som tilstrækkeligt belæg for at konkludere slægtskab (Malmer 1966, s. 87). Hun påviste ligeledes, at det modvendte ansigt på "Jellingemønterne" er meget forskelligt fra det, der optræder på tidligere Hedebymønter samt på 800-tallets Ribe-mønter (Malmer 1966, s. 89-90, jævnfør Moesgaard 2007, s. 120-121 for en opsummering af debatten om Ribe som møntsted). Hvad angår de to buer, der ofte optræder til højre og til venstre på "Jellingemønternes" forside, kommenterede Malmer kun en enkelt variant med prikker, der har lighed med tilsvarende buer på Hedebymønternes forside (Malmer 1966, s. 92).

Så vidt jeg kan se, har både Malmer og Hauberg ret. Malmer har fuldstændig ret i, at næranalysen af enkeltelementerne ikke giver belæg for tæt slægtskab. Hvis man imidlertid ser på det samlede møntmotiv, springer lighederne i øjnene, således som Hauberg antydede. Ikke som eksakte ligheder, men som generel inspiration. "Trippelbuen", der optræder både på Malmers type Buer A (BåA) og Ansigt A (AnsA), minder ved sin placering i motivet om den bue på Hedebymønterne, der svarer til bogstaverne AR fra CAROLVS på Karl den Stores oprindelige mønttype. Det samme kan siges om ansigtet på Malmers AnsA. Trekanterne, der især optræder på varianter af typen BåA, minder ved deres udformning med cirkler i hjørnerne meget om trekanterne på Hedebymønterne. De to buede linjer, der især optræder på varianter af typen AnsA, hvor de befinder sig symmetrisk til højre og venstre for ansigtet, har stærke kompositionsmæssige ligheder med buer på de sene Hedebymønter (det drejer sig om en forvansket symmetrisk

fordobling af C'et fra CAROLVS). Alt i alt synes helhedsindtrykket så samstemmende, at inspiration fra Hedebymønternes forside til udformningen af "Jellingemønternes" forside forekommer overvejende sandsynlig. Det ville også forklare valget af denne mærkværdige komposition til "Jellingemønternes" forside. Det forekommer usandsynligt, at nogen skulle kunne have opfundet den ud af den blå luft.

Det, der i de foregående linjer er sagt om forsidemotiverne på "Jellingemønterne", gælder hovedsagligt Malmers typer BåA og AnsA. Der findes også mange andre typer og varianter i "Jellingeudmøntningen". Imidlertid hører BåA og AnsA til de hyppigste typer, der udgør en meget stor del af udmøntningen. Desuden er de blandt de tidligste. BåA er karakteristisk for Malmers gruppe KG (kombinationsgruppe) 10a, som hun anser for at være den ældste gruppe af Jellingemønterne, mens AnsA benyttes i KG 11, der afløste KG 10a efter kort tid (Malmer 1966, s. 235-236), hvorimod nogle af de øvrige varianter skulle være senere. Det fører os til overvejelser om, hvorfor "Jellingeudmøntningen" overhovedet blev påbegyndt.

### **Hvorfor blev "Jellingeudmøntningen" sat i værk omkring 975?**

Malmer har gennem en yderst grundig analyse af det foreliggende materiale foreslået en datering til cirka 975/980-985/990. Det skal understreges, at materialet ikke tillader en præcis datering – den kan kun være omtrentlig (Malmer 1966, s. 229-238). Selvom mønterne er indskriftsløse, falder det naturligt at forestille sig Harald Blåtand som møntherren, da han efter den gængse kronologi for kongerækken regerede på det tidspunkt.

Hvorfor skulle Harald have ønsket at starte en udmøntning omkring 975/980? Her må man nok se på udmøntningen i Hedeby, der jo på daværende tidspunkt havde været i gang og yderst velfungerende i adskillige årtier (Wiechmann 2007). Hedeby's politiske tilknytningsforhold i 900-tallet er meget omdri-

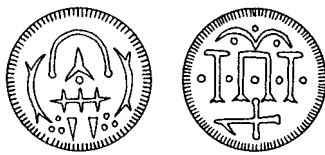


Fig. 1. Hedeby. Efterligning af Karl den Stores Dorestadsmønt. Halvbrakteat. Nationalmuseet og Malmer 1966, pl. 12,8 og 21,7.

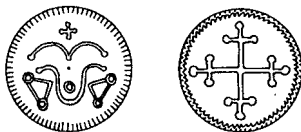


Fig. 2. Danmark. Korstype. Forsiden med Malmers type BåA. Nationalmuseet og Malmer 1966, pl. 28,8 og 31,2.



Fig. 3. Danmark. Korstype. Forsiden er Malmers type Ans A. Nationalmuseet og Malmer 1966, pl. 30,1 og 32,9.

skuteret. I sin analyse af udmøntningerne gik Brita Malmer ud fra hypotesen om, at Hedeby var under tysk styre fra 934 til 983 (Malmer 1966, s. 219, 225-226). Radtke argumenterer imidlertid i sin nyere syntese for, at Hedeby i Harald Blåtands tidlige år atter var dansk. Den nye tyske kejser Otto II (973-983) erobrede i 974 Hedeby, som tyskerne beholdt indtil den danske tilbageerobring i 983 (Radtke 1999, s. 367). Kunne det tænkes, at Harald startede "Jellingeudmøntningen" for at kompensere for, at han med Ottos erobring i 973 havde mistet kontrollen over udmøntningen i Hedeby? Det ville forklare, hvorfor Harald i typevalget lod sig inspirere af Hedebymønterne, således som vi så det ovenfor. De tidlige Jellingemønter holder også samme vægtstandard som de samtidige Hedebymønter (se Malmer 1966, s. 235 og s. 136, tabel 14, revideret kronologi af Hedebymønterne, se Malmer 2002).

Udmøntningen i Hedeby synes at have været produceret i byens købmænds interesse. Som senest Ralf Wiechmann har påvist, var

møntomløbet velreguleret. Mønter brugtes efter antal og ikke efter vægt som andetsteds i Danmark. Udenlandske mønter var udelukkede fra omløbet (Wiechmann 2007). Købmændene har nok haft en interesse i ikke at ændre mønternes design for meget – man ændrede ikke gerne på en kendt og anerkendt type, som folk var vant til. Det kunne forklare, hvorfor typen, der efterligner Karl den Stores Dorestadudmøntning – trods flere afbrydelser – i Hedeby blev bibeholdt i 2 århundreder. Da Harald skulle vælge type, var han fri af Hedebykøbmændenes konventioner og kunne vælge mere frit. På den ene side lod han mønten se ud, "som mønter nu skal se ud" – det vil sige et motiv inspireret af Hedebymønterne – mens han på bagsiden var fri til at propagandere for sin nye tro.

"Jellingemønterne" fik forbavsende hurtigt en dominerende – dog ikke alt-dominerende – plads i møntomløbet over hele Danmark, inklusiv Skåne (Moesgaard 2008, s. 142-145). Var Harald blevet inspireret af Hedebykøb-

mændene til at forsøge at indføre et reguleret møntvæsen med udelukkelse af udenlandske mønter og brug af egne mønter efter antal i hele riget? Det vil de kommandes måneders arbejde med disse mønter forhåbentligt kaste mere lys over. Måske skal en omfattende møntreform således føjes til Haralds lange række af organisatoriske tiltag: indførelsen af kristendommen, rigssamling, udvidelse af magtområdet i Norge, bygning af Trelleborgene, Jellinge-monumenterne, Ravning Enge-broen....

### Litteratur

- H. Arbmán, "The Baldring Hoard", *Medelanden från Lunds Universitets Historiska Museum*, 1946, s. 99-136.
- Peter Hauberg, *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*, København 1900.
- Brita Malmer, *Nordiska mynt före år 1000*, Lund 1966.
- Brita Malmer, "Münzprägung und frühe Stadtbildung in Nordeuropa", *Haithabu und*

*die frühe Stadtentwicklung im nördlichen Europa*, Neumünster 2002, s. 117-132.

- Brita Malmer, "Kristna symboler på danska mynt ca 825-1050", *Kristendommen i Danmark før 1050*, Roskilde 2004, s. 75-85.
- Jens Christian Moesgaard, "Møntskatten fra Danelund og møntvæsenet i Sydvestjylland i vikingetid og tidlig middelalder", *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 2004 (2007), s. 107-156.
- Jens Christian Moesgaard, "Udbredelsen af reguleret møntøkonomi i geografisk perspektiv ca. 600-ca. 1150", *Hikuin* 35, 2008, s. 133-150.
- Ch. Radtke, "Haidaby", *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, bd. 13, Berlin 1999, s. 361-381.
- Ralf Wiechmann, "Haithabu und sein Hinterland – ein lokaler numismatischer Raum?", *Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu* 36, Neumünster 2007, s. 182-278.

## Numismatisk magistergradsavhandling tilgjengelig på internett

Universitetsbiblioteket ved Universitetet i Oslo (UiO) har tilgjengeliggjort Svein H. Gullbekks magistergradsavhandling om norsk myntvesen i tidlig middelalder i elektronisk form. Avhandlingen har så langt bare vært tilgjengelig i noen få titalls eksemplarer, deriblant noen ganske få bibliotek.

De som har utført arbeidet er Universitetsbiblioteket i Oslo som driver et omfattende prosjekt kalt DUO – Digitale utgivelser ved UiO. DUO er et system for nettbasert publisering. Det vil si forfatterstøtte, konvertering, innlevering, gjenfinning og arkivering

av UiOs elektroniske publikasjoner i diverse medieformater. De som vil lese mer om DUO kan gjøre det på: [http://www.duo.uio.no/dokumentasjon/generelt/om\\_duo.html](http://www.duo.uio.no/dokumentasjon/generelt/om_duo.html).

Svein H. Gullbekk, *Norges myntvesen i tidlig middelalder: Organisering av Myntvesenet og Myntenes funksjon ca 1050-1100*, magistergradsavhandling i numismatikk, Universitetet i Oslo 1994, 204 s.

<http://www.duo.uio.no/publ/kultmus/1994/87546/HURRA.pdf>  
Avhandlingen er søkbar.

# Privat udmøntede speciedalere 1560 og 1563 under Frederik II samt 1590 og 1596 (?) under Christian IV

Af *Sven Aagaard*

Frem til opdagelsen i 1623 af de rige norske sølvlejer i Numedalen og anlæggelsen af Kongsberg Sølvværk var det tabsgivende at udmønte speciemønt i det danske kongerige, idet produktionsomkostningerne inklusive indkøb af sølv oversteg speciedalerens betalingsværdi i omsætningen. Frederik II (1559-1588) sendte da også den 18. februar 1559 et brev til lensmanden på Malmøhus, rigsråd og statholder Mogens Gyldenstjerne<sup>1</sup>, hvor det meget direkte forlød, at ”vi ikke er til sinds at lade formønte Daler”<sup>2</sup>. Anledningen var, at kongen ønskede nyslået mønt til dækning af udgifterne til sin forestående kroning den 13. august samme år. Heller ikke en 8 skilling 1559, som ikke længere kendes<sup>3</sup>, og den lidt mere lodige 1 mark (Hede 9A) fra samme år synes at have givet kongen tilstrækkelig profit og antages hurtigt at være ommøntet til ringere mønt<sup>4</sup>.

Så var det meget bekvemmere at lade andre dække tabet ved specieudmøntning. De smukt skårne speciedalere fra 1560 og 1563 (fig. 1 og 2) er da også udmøntet for egen regning af rigsråd Lave Brahe til Krogholm i Skåne og efter dennes død den 5. marts 1567<sup>5</sup> antageligt af hustruen Gørvel Fadersdatter<sup>6</sup>. Det skal bemærkes, at disse specier videreførte møntbilledet fra flere møntgrupper fra Christian III (1534-1559).

Udmøntningen af den i dag yderst sjældne speciedaler 1560 synes at have begrænset sig til 16 prøvestykker, som Mogens Gyldenstjerne lod kongen overbringe fra den københavnske møntmester Poul Fechtel med en forespørgsel, om kongen ønskede flere udmøntet. Efter først at have udtrykt sin interesse for sagen

svarer kongen den 29. september 1560, at udmøntningen skal stilles i bero<sup>7</sup>. Hvad der i øvrigt er gået forud for fremstillingen af disse 16 prøvespecier, oplyser Wilcke intet om, og formentlig vides det ikke. Men rigsråd Lave Brahe lod sig dog ikke kyse af kongens afvisning, og den 1. september 1563 modtog han da også kongens tilladelse til at udmønte 250 joachimsdalere slået 8 stykker på en mark sølv af en finhed på 15 lod (= 93,75 % sølv) ledsaget af den begrundelse, at ”sådanne Dalere ikke ere lette at faa og Hr. Lauge Brade[sic!] skal bruge dem”<sup>8</sup>. Hvad speciedalerne konkret skulle bruges til, oplyses ikke. Og det havde Lave Brahe næppe heller behov for, da hans hustru Gørvel Fadersdatter (født Sparre) var den rigeste adelsdame i kongeriget med omfattende jordbesiddelser i Norge og Sverige<sup>9</sup>. I den egenskab har Lave Brahe og hustruen utvivlsomt haft ekstraordinære behov for at kunne yde betalinger i lodig mønt, som retfærdiggjorde den givne udmøntningstilladelse<sup>10</sup>.

Den krævede høje finhed på 15 lod syntes af uvisse årsager ikke at være fulgt. Der foreligger ikke moderne lodighedsbestemmelser af disse specier. Derimod er der i Det kongelige Bibliotek bevaret en prøvebog af Caspar Seler, som frem til 1562 virkede som møntmester i Augsburg i Sydtyskland. I denne prøvebog er der på side 324 opklæbet et spejlvendt aftryk af speciedaleren 1563 ledsaget af et prøveresultat, som viser en finhed på 90,626 % svarende til en lodighed på 14 ½ lod<sup>11</sup>. Mønten skulle derved svare til den under Christian III i nonneklosteret i Gimsø<sup>12</sup> udmøntede sølvgylden (= guldengroschen) 1546 (Hede 1),



Fig. 1. Lave Brahes speciedaler 1560 (Hede 8A).

Fig. 2. Lave Brahes/Gørvel Fadersdatters speciedaler 1563 (Hede 8B).

som fulgte møntordningen af 27. september 1544. En meget senere lødighedsbestemmelse af specien 1563 foretaget på Den kongelige Mønt i København i 1780'erne gav en lidt højere finhed på 91,666 % svarende til en lødighed på 14 2/3 lod<sup>13</sup>.

Galster tager ikke stilling til, med hvilken usikkerhed disse gamle prøvninger er foretaget, men ender med at stille sig tvivlende over for, om den udmøntning, som kongen godkendte, nu også angik de her omhandlede speciedalere. Denne tvivl synes dog ubegrundet, da ingen andre danske speciedalere kendes fra 1563. Mere uforståeligt er det dog, at Holger Hede i sit værk uden nærmere forklaring antager, at specien 1560, hvoraf der ikke foreligger lødighedsprøver, har en finhed på 90,626 %, hvorimod specien 1563 antages at have en finhed på 93,75 % svarende til den krævede

lødighed på 15 lod<sup>14</sup>. Måske bygger det på den fejlagtige antagelse, at prøvningen i den før omtalte prøvebog vedrører specien 1560.

En stempelundersøgelse ved brug af mikroskoptegnetemetoden<sup>15</sup> af cirka 50 eksemplarer viser, at der til udmøntningen af specien 1563 er anvendt 3 forsidestempler og 5 bagsidestempler. Endvidere er det påvist, at det ene forsidestempel (60-1) er et genbrug fra udmøntningen af prøvespecien 1560, hvilket fastlægger kronologien for stempelforbruget (fig. 4). I figur 3 er vist stempeltegninger af de registrerede stempler ledsaget af en oversigt over undersøgte eksemplarer (bilag 1).

Som nævnt blev Gørvel Fadersdatter enke i 1567. Da hun var barnløs – hendes eneste barn, sønnen Niels Ulfstand fra et tidligere ægteskab var død af pest i 1548 kun 13 år gammel – har hun selv måttet styre sine store





60-1



63-1



63-2



60-1



63-1



63-2



63-3



63-4



63-5

Fig. 3. Stempeltegninger af speciedalerne 1560 og 1563.

besidder. Således tillader Frederik II med brev af 26. juni 1580 til møntmesteren i København Hans Dellhusen, at hun sammen med svogeren Jens Brahes arvinger får udmøntet 300 speciedalere af samme stempel som en medfølgende daler<sup>16</sup>. Wilcke mener her, at det drejer sig om specien 1572, hvorimod Hede mere sandsynligt finder, at der må være tale om en fortsat udmøntning af specien 1563. Som argument herfor henviser han til møntens nuværende hyppighed, samt den omstæn-

dighed, at der til udmøntningen er brugt flere stempler<sup>17</sup>. Noget, som ikke var fremmed for tiden jævnfør de runde marker 1563, som blev slået med uændret årstal frem til 1576<sup>18</sup>.

Der foreligger ikke regnskabstal for specien 1563, men alt taler for, at udmøntningen har været meget større end den samlede tilladelse på 550 stykker. Alene den omstændighed, at der i dag er bevaret over 50 eksemplarer (se bilag 1) vidner herom. I samtiden har der uden tvivl været stor interesse i at omsmelte en så

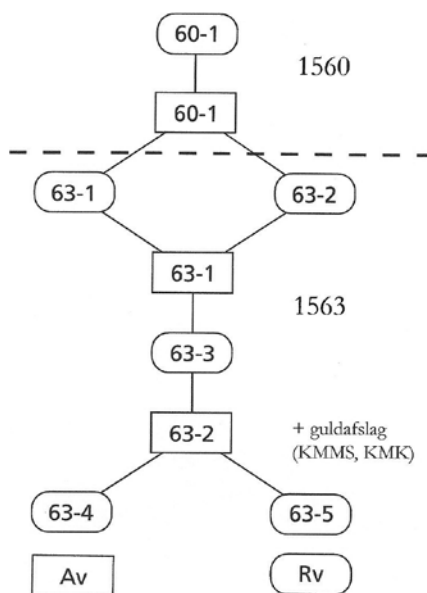


Fig. 4. Koblingsskema for stempler anvendt til Lave Brahes/Gørvel Fadersdatters specier 1560 og 1563.

lødige mønt. Den bevarede mængde af eksemplarer kan derfor højst repræsentere en lille rest af en udmøntning på formentlig mange tusinde mønter. Bedømt ud fra udseendet af specierne 1560 og 1563 har udmøntningen været noget hårdhændet, idet møntblanketten på selve fladen ofte bærer en eller flere revner. En omstændighed, der i øvrigt som en biting gør det nemt at fastlægge gengangere blandt afbildede eksemplarer i auktionskataloger<sup>19</sup>.

Gørvel Fadersdatter var dog ikke færdig med at forestå privat udmøntning af specier, idet hun sammen med nevøen Peder Brahe til Krogholm i et åbent brev af 27. februar 1590 får ret til *"for denne ene Gang til eget Brug" at "lade mønte et Antal Dalere af godt fint Sølv under Kongens Navn og Kontrafej og Danmarks Riges Vaaben enten her i Riget eller andensteds; hver 8 Dlr. skulle veje 15 Lod fint sølv"*<sup>20</sup>. Resultatet blev den såkaldte

"Prinsens daler" fra 1590 med et frontvendt portræt af den udvalgte konge Christian (IV) (fig. 5), som af Wilcke antages slået i Hertugdømmerne, hvilket dens nogen afvigende, tyske stil også taler for.

I koblingsskemaet fig. 4 er anført 2 stempelidentiske guldafslag af specien 1563, som tydeligvis er fremstillet i slutningen af udmøntningen<sup>21</sup>. De bryder med den gængse forestilling om, at guldafslag er præsentationsmønter, det vil sige mønter, som er slået med det formål at få godkendt møntbilledet til en ny udmøntning. I dette tilfælde må de snarere tænkes at være gaveeksemplarer, som kan være tildelt kongen og andre højtstående øvrighedspersoner efter udmøntningen af en taknemmelig Gørvel Fadersdatter. Afslagene har dog kun haft symbolværdi set i forhold til den store generøsitet, som den barnløse Gørvel Fadersdatter viste kronen. I 1582 og 1599 overlod hun således kongen tilsammen over 500 gårde og gårdparter i Norge for i 1601 at afstå alt sit svenske arvegods til kongen, ligesom hun indsatte ham som sin universalarving<sup>22</sup>. Kongen viste hende naturligt nok megen opmærksomhed, og hun har efter alt at dømme haft en særstatus ved hoffet.

Denne tætte kontakt til Christian IV samt Gørvel Fadersdatters utvivlsomt konstante behov for gode lødige speciedalere til sine mange betalingsformål kunne tale for, at også specien 1596 (fig. 6), som stilmæssigt til forveksling ligner specien 1563, er slået til hendes brug. Wilcke skriver overensstemmende, at specien 1596 efter *"sin Udstyrelse"* sammen med de lignende mindre nominaler fra samme år *"ubetinget tjener Omsættningens Tarv"*<sup>23</sup>. Specien skal sammen med de mindre nominaler fra 1596 alle være slået af hollænderen Geert van Campen, som blev møntmester i København en kort tid efter Andreas Metzners død i begyndelsen af 1596. Alle nominaler bærer et kløverblad som møntmærke, hvilket ifølge Schou *"antyder en forbindelse til Nicolaus Schwabe"*<sup>24</sup>, der blev ansat som stempelskærer i 1596, men dog først i 1602 selv blev udnævnt til møntmester. Tankevæk-



Fig. 5. Gørvel Fadersdatters og Peder Brahes specie 1590 (Hede 43).



Fig. 6. Gørvel Fadersdatters (?) specie 1596 (Hede 45).

kende nok havde Geert van Campen en fortid som møntersvend hos møntmester Hans Köppelin under Frederik II. Köppelin har under sin københavneretid 1564-66 utvivlsomt slået et væld af Frederik II's runde 1 mark 1563 af samme udseende som specien 1596 før han i 1566 forflyttedes til Flensborg<sup>25</sup>.

Bevæger vi os videre i det mere hypotetiske, kunne de mindre nominaler med årstallet 1596 og med et møntbillede svarende til specien 1596 teoretisk også tænkes fremstillet for Gørvel Fadersdatter. Måske som et sponsorbidrag til kroningen for nu at bruge en moderne terminologi! En sådan tanke vil harmonere med hendes almene generøsitet. Og vil samtidig efterlade et mere konsistent valg af møntbilleder for Christian IV's tidlige mønter<sup>26</sup>. Man bemærker, at værdien på speciedaleren 1596 er angivet til 4 mark, hvor den på speciedalerne 1560 og 1563 var 3 mark. Det skyldes, at småmønten (skilling, mark...) blev forringet ved at reducere deres finvægt i sølv, hvorimod speciedalerens finvægt forblev uændret. Speciedaleren var jo en international handelsmønt, som man nødigt ændrede ved. Derved steg speciedalerens nominelle værdi i småmønt. Kursen på 4 mark var blevet fastlagt i 1572 efter de store møntforringelser under Den nordiske Syvårskrig 1563-1570.

Under sin lange enkestand boede Gørvel Fadersdatter på det tidligere Benediktinerkloster Børringekloster i Skåne, hvor hun døde i 1605 i en meget høj alder. Hun er gravsat i Lund Domkirke, hvor der også findes et maleri af hende udført før 1567 antagelig fra Hans van Paeschens værksted<sup>27</sup>. Lave Brahes og Gørvel Fadersdatters private arkiv findes i Rigsarkivet. I lyset af Gørvel Fadersdatters store betydning som mæcen for den unge Christian IV turde hun fortjene større opmærksomhed som historisk person, end tilfældet synes at være i dag<sup>28</sup>.

---

En stor tak skylder jeg den Kgl. Mønt- og Medallesamling (KMMS) og her især Michael Märcher for hjælp med relevant litteratur og nyttige kommentarer til manuskriptet. Endelig tak til min tidligere

arbejdskollega Mette Christensen for rentegning af koblingsskemaet.

<sup>1</sup> I flere breve kaldt Magnus. Retstavningen var i 1500-tallet inkonsekvent, jævnfør note 9. Således tildeles Lave Brahe i et brev af 29. september 1560 navnet Lauge Brade (begge Wilcke VII, s. 311). På en slægtstavle side 419 i DBL 1979 benævnes han også Lauge, hvorimod han i den tilhørende tekst (s. 424) kaldes det her i artiklen anvendte fornavn Lave.

<sup>2</sup> Wilcke VII s. 311.

<sup>3</sup> Ifølge rentemesterregnskaberne slået 1200 ½ mark (Hede 1978, s. 12).

<sup>4</sup> Hede 1978 s. 12.

<sup>5</sup> DBL 1979 s. 424.

<sup>6</sup> Wilcke VI, s. 94.

<sup>7</sup> Wilcke VII s. 311. Hede 1978 angiver s. 157 antallet til ca. 16. Baggrunden for denne usikkerhed er ikke nøjere oplyst. Samme usikkerhed er angivet i en fodnote s. 143 i fortegnelsen over L. E. Bruuns Hovedsamling.

<sup>8</sup> Wilcke VII s. 311.

<sup>9</sup> Wilcke VI s. 95 og DBL 1983 s. 585-586. Hendes fornavn skrives vekslende også Gjørvel, Gjørvel, Gjørvel, Gyrvel og Gyvhild. Der er i artiklen valgt stavemåden Gørvel i overensstemmelse med DBL 1983.

<sup>10</sup> Et andet betalingsformål kunne være sold til lejetropper, som krævede betaling i lødigt mønt. Et samtidigt eksempel herpå er Frederik II's speciedaler 1572, Hede 1978 s. 160. Også senere handelsmønter bl.a. løvedaleren 1608, piasteren 1624 og DOC-specierne 1671-72 er eksempler på, at krav om lødigt mønt har måttet honoreres.

<sup>11</sup> Galster 1957-58 s. 126

<sup>12</sup> Gimsoy ligger ved Skien i Oslofjorden. Nonneklosteret, der tilhørte Benediktinerordenen, nedbrændte i øvrigt i 1546.

<sup>13</sup> Galster 1957-58 s. 127.

<sup>14</sup> Hede 1978 s. 11.

<sup>15</sup> Aagaard 1994.

<sup>16</sup> Wilcke VII s. 394.

<sup>17</sup> Hede 1978 s. 158. Hede giver ikke noget bud på stempelantallet, men må antages at have baseret sin vurdering på Schous kartotek (KMMS), der rummer 4 varianter af det resulterende ene Schou-nummer (5).

<sup>18</sup> Wilcke VII s. 377 og Hede 1978 s. 159-160.

<sup>19</sup> Stanniolaaftryk bl.a. fra Schous kartotek (KMMS) er kun sjældent anvendelige til proveniensanalyser, da stempelrevner, ridser, pletter og lignende karakteristika udviskes, ligesom foldning af stanniolen omvendt kan frembringe kunstige "stempelfejl". Dette er baggrunden for, at undersøgte eksemplarer fra ældre samlinger registre-

ret i Schous kartotek ikke i bilag 1 har kunnet knyttes til senere auktionssalg.

<sup>20</sup> Wilcke VI s. 92.

<sup>21</sup> Overlevelsesheden for vægtige guldmønter fra 1500-tallet er utvivlsomt markant ringere end for specier. Om guldaflag også er fremstillet tidligere i udmøntningsforløbet eksempelvis af specien 1560 kan vi ikke vide. Guldaflag slået sent i udmøntningsforløbet kendes bl.a. for Meybuschkroner, hvor der fra 1696 er bevaret et i dag unikt guldaflag (Hede 37).

<sup>22</sup> Wilcke VI s. 95.

<sup>23</sup> Wilcke I s. 58.

<sup>24</sup> Schou 1926 side 90.

<sup>25</sup> Hede hævder (Hede 1978 s. 21) med henvisning til Wilcke I s. 58, at de mindre nominaler fra 1596 er slået til brug som kastemønt under kongens kroningsridt gennem Københavns gader. Som før nævnt opfatter Wilcke derimod mønterne som typisk omsætningsmønt, så der må være tale om en fejllæsning fra Hedes side. Som en note til 4 skillingen 1596 (Hede 71) er Hede dog også mindre håndfast, idet det med henvisning til Otto Baches (1839-1927) maleri af kongens kroningsoptog (Frederiksborg Slot) blot siges, at mønterne Hede 71-73 kan være kastemønt anvendt til kroningsridtet.

Brugen af kastemønt ved kroningen er dog dokumenteret af et samtidigt stik, se *Danmarks historie i billeder*, 4. udgave, Kbh. 1951, nr. 166. Mere generelt kunne en udskilning af privat fremstillede mønter fra møntrækkerne, i særdeleshed i 1600- og 1700-tallet, være en tiltænkt justering af det billede, som foreliggende møntværker tegner af møntvæsenet under de respektive konger.

<sup>27</sup> DBL 1983 s. 586. Hans van Paeschens var en flamsk fæstningsingeniør, som fungerede i perioden 1561-1582, og som bl.a. under Fr. II startede opførelsen af Kronborg.

<sup>28</sup> For eksempel er Gørvel Fadersdatter ikke omtalt med et ord i Steffen Heiberg, *Christian IV – en europæisk statsmand*, Gyldendals forlag, København 2006.

## Litteratur

*Dansk Biografisk Leksikon*, 2. Bind, Gyldendal 1979 (DBL 1979).

*Dansk Biografisk Leksikon*, 13. Bind, Gyldendal 1983 (DBL 1983).

Galster, Georg 1957-58, "En prøvebog 1557-1596", *NNÅ* 1957-1958, s. 124-143.

Hede, Holger 1978, *Danmarks og Norges mønter 1541-1814-1977*, 3. udg., København

1978 (1963).

Schou, Hans Henrik 1926, *Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448-1814-1923*, København 1926.

Wilcke, Julius 1919, "Speciedaleren (3 Mark) 1563", *NFM* bind III, s. 153-154. Er indarbejdet og udvidet i Wilcke VI og VII, hvorfor den ikke omtales nærmere i nærværende artikel.

Wilcke, Julius 1919, *Christian IV's Møntpolitik 1588-1625*, København, NFM bind II, (Wilcke I).

Wilcke, Julius 1931, *Daler, Mark og Kroner 1481-1914*, København, (Wilcke VI).

Wilcke, Julius 1950, *Renæssancens Mønt- og Pengeforhold 1481-1588*, København, (Wilcke VII).

Aagaard, Sven 1994, "Anvendelsen af mikroskopteagnetmetoden til stempelundersøgelser", *NNUM*, nr. 7, s. 138-145.

## Bilag 1. Stempelbestemte mønter

1560: (60-1/60-1): KMMS; Hiemstjerne/3→KMMS→BilleBrahe→LEB/4402.

1563: (60-1/63-1): Paris Monnaie; Bille-Brahe→LEB/4422 (?).

(60-1/63-2): ABR 511/97→Wallin & Bakos, mail bid XIII/261→Mynthuset 2/702 (fandtes hos Bech og Glückstadt).

(63-1/63-1): ABR 397/2; AHL L53/D53→AHL L54/408→AHL 20/920→AHL 35/1222→AHL 40/2079→HØI 125/2771; Horn 25/11→N&T 731/234→HØI 10/1461; OMH 17/629→OMH L9/D31→OMH 27/721; HØI 23/1232; HØI 98/3336; Eremitagen; Aarhus Museum (stjålet?).

(63-1/63-2): Schou/130→ABR 274/98→Lerche/540; Broge/338; ABR 313/33.

(63-1/63-3): Lund; KMK; Odense; Bergsøe 1890/812→LEB (? )LEB dublet/1685→Wellman/120→Hede III/234; Hess-Leu 30/12→AHL 4/882→HØI 1/250; OMH 43/1123; HØI 29/907 + 1 privateje (fandtes hos Guildal og Glückstadt).

(63-2/63-3): Trondheim; Ernst I/240; ABR 527/48→HØI 23/1233; OMH 18/780 (ex. Reff)→AHL L65/547; Horn

31/132; Horn 34/53→OMH 33/822→OMH 45/518; ABR 455/122→HØI 9/477→HØI 12/584→MMAS/386 (26-27.4.2001) →ABR 746/4041) →ABR 799/5085; ABR 565/1113; N&T 644/56; Horn 40/172 (fandtes hos skiferdækker Ernst, Odense).  
(63-2/63-4): KMMS; Hede 1955/99; Gledning/130 (27-28.11.1974); Horn 5/195→HØI 10/1462→HØI 106/3619; HØI 24/648; AHL 4/883; ABR 440/27; Horn 28/61 (fandtes hos Glückstadt).  
(63-2/63-5): Guldafslag – KMMS (m. øsken), KMK.  
(63-2/63-5): UMK, Bergen; DNF 1925→Zinck VII/41; Hauberg/3294(→?) Møntboden L3, 14→DNF/157 (18.9.1985); Christie's/184 (13.7.1988)→ AHL 38/1951; ABR 443/2108→HØI 2/387; Horn 26/7→ABR 645/86; Horn 39/45; HØI 21/853→JDK II/111 (fandtes hos L.Chr. Petersen).

#### Kildeforkortelser:

ABR: Arne Bruun Rasmussen (efter 1988 Bruun Rasmussen), København.  
AHL: Bjarne Ahlström Mynthandel AB, Stockholm.

DNF: Dansk Numismatisk Forening, København.  
EBM: E. B.Müller auktioner, Brønderslev.  
Horn: Gert Hornung Møntauktioner, København.  
HØI: Thomas Høiland auktioner A/S, København.  
KMK: Kungliga Myntkabinettet, Sveriges ekonomiska museum, Stockholm.  
KMMS: Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, København.  
LEB: L. E. Bruun i Schous kartotek  
LEB/nr: L.E. Bruun Hovedsamling, Frederiksborg Slot.  
LEB dublet/nr: L.E.B dubletauktion v/Holger Hede 12. Oktober 1925, København.  
MMAS: Århus Mønt- og Medaillesamlingsforening.  
Mynthuset: Mynthuset, Stockholm.  
Møntboden: Møntboden, Provinsbanken.  
N&T :Auktionshus Nellemann & Thomsen, Århus.  
OMH: Oslo Mynthandel (nu del af Mønthuset).  
UMK: Universitetets Myntkabinett, Oslo.

## Forbrugerpriser i Danmark 1502-2007

Som nummer 60 i Danmarks Nationalbanks serie Working Papers udkom 24. februar i år Kim Abildgren, *Consumer Prices in Denmark 1502-2007*. Det er en netpublikation på 25 sider, der ganske gratis kan læses på: [http://www.nationalbanken.dk/C1256BE2005737D3/side/56E02DD4F41E0A1AC12575670035230F/\\$file/CPI\\_DNWP\\_60.PDF](http://www.nationalbanken.dk/C1256BE2005737D3/side/56E02DD4F41E0A1AC12575670035230F/$file/CPI_DNWP_60.PDF).

På Nationalbankens hjemmeside præsenteres publikationen således: "I papiret præsenteres et forbrugerprisindeks for Danmark 1502-2007. For perioden efter 1815 er indekset baseret på eksisterende forbrugerprisindeks, mens der konstrueres nye data for perioden før 1815. For de tidligste år 1502-1712 omfat-

ter det nye forbrugerprisindeks udelukkende kornpriser, mens perioden 1712-1800 er baseret på det omfattende prismateriale, som er indsamlet i relation til det nyligt afsluttede projekt om Dansk Prishistorie. Hvis man definerer prisstabilitet som en årlig inflationsrate på omkring 2 % eller derunder, har de sidste fem århundreder i Danmark været domineret af prisstabilitet. Ses der bort fra egentlige krigsperioder er der kun én enkelt undtagelse fra det overordnede billede af prisstabilitet: De første fire årtier efter afslutningen af 2. verdenskrig, hvor inflationsforventningerne mistede deres anker."

# Peter Uldalls rejse i 1788

af Michael Märcher

Peter Uldall (fig. 1) blev født i Assens i 1743 og døde i 1798 af et slagtilfælde i København. Efter teologiske og juridiske studier blev han en markant jurist i København. Efter Struensee-intermezzoet og regeringsforandringen i 1772 blev han beskikket som forsvarer for både dronning Caroline Mathilde (1751-75, fig. 2) og Johann Friedrich Struensee (1737-72). Struensee var livlæge for den sindssyge kong Christian den Syvende (1766-1808). Det lykkedes Struensee at opnå stort set uindskrænket magt som geheimekabinetminister i løbet af 1770-71. Han blev kuppet og arresteret i januar 1772. Han blev blandt andet anklaget for sit flerårige intime forhold til dronningen. Struensee blev henrettet i april 1772 og lagt på hjul og støjle. Dronningen tilstod forholdet til Struensee, hvorefter ægteskabet med kongen blev ophævet, og hun blev sendt til Celle, som ligger lidt nordøst for Hannover. Trods sagernes udfald blev det Uldalls gennembrud som advokat. Han var 1783-89 generalfiskal, det vil sige Danmarks øverste statsanklager. Fra 1788 var han viceborgmester i København. Han blev i 1772 gift med Anthonette Hansen (1739-1804), hvis foretagsomme far blandt andet ejede godset Frydendal (Torbenfeldt) ved Mørkøv i Vestsjælland.<sup>1</sup>

I 1914 blev *Efterladte Optegnelser af Generalfiskal Peter Uldall: Dronning Mathildes Defensor* udgivet som bind 21 i serien *Memoirer og Breve af Julius Clausen* (1868-1951) og Peter Frederik Rist (1844-1926).<sup>2</sup> Værket indeholder blandt andet en udgivelse af Uldalls rejsebeskrivelse fra 1788, hvor han sammen med sin kone rejste fra København for "at gennemgaa en Badekur ved det meget mondæne Badested Pyrmont i Waldeck" (s. X) og tilbage til København igen. Pyrmont ligger mellem Bielefeld og Hildesheim. "Pyrmont i Fyrstendømmet Waldeck var paa den

Tid og længe efter [det] mest besøgte af alle Badesteder. Egnen var smuk, og Stedets Jern- og Kogsaltkilder havde et udbredt Ry." (s. 83). Uldalls rejse varede fra den 9. juni 1788 til den 22. september 1788.

Der er flere møntrelaterede optegnelser i Uldalls rejseberetning. Beretningen er i møntmæssig sammenhæng især interessant, fordi rejsen fandt sted på samme tid som gennemførelsen af den store speciereform i 1788 i hertugdømmerne Slesvig og Holsten, herskabets Pinneberg, grevskabet Rantzau og byen Altona (fig. 3). Forordningen af 29. februar 1788 angav, at *Den ny speciemønt sættes i cirkulation den 1. april 1788, og møntreformen skal være fuldt indført med udgangen af september 1788*. Reformen betød blandt andet, at en nyoprettet Speciebank skulle udstede speciesedler, og at værdiforholdet mellem specie- og kurantmønt blev fastsat til 100:125. Ved speciemøntfoden skulle en mark (233,855 gram) rent sølv udmøntes til 9,250 daler, mens en mark rent sølv ved den ringere kurantmøntfod skulle udmøntes til 11,333 daler. Det teoretiske forhold for hovedmønten var således 9,25:11,333, altså cirka 100:122,5. Det er her ikke stedet at komme ind på fastsættelsen af forholdet 100:125, der i øvrigt er belyst i den eksisterende litteratur.<sup>3</sup>

Til gennemførelsen af reformen skulle der i første omgang udmøntes 500.000 rigsdaler i kobbermønt og sølv mønt med lave pålydender til det almindelige omløb samt 600.000 rigsdaler i 1, <sup>2</sup>/<sub>3</sub> og <sup>1</sup>/<sub>3</sub> speciedalere til Speciebankens sølvfond. Udmøntningerne til reformen startede i slutningen af 1786, men tog først for alvor fart i 1787. I midten af 1788 var de første store udmøntninger til hertugdømmernes nye møntvæsen tilendebragte, hvorefter der i højere grad fokuseredes på produktion af enkelte mønttyper især 1 speciedalere.



Fig. 1: Peter Uldall. Maleri udført af Jens Juel (1745-1802). Illustration fra *Efterladte Optegnelser af Generalfiskal P. Uldall. Dronning Caroline Mathildes Defensor. Bind XXI i serien Memoirer og Breve*. Udgivet af P. Clausen & P.Fr. Rist i 1914.



Fig. 2: Forside af medalje til dronning Caroline Mathildes kroning den 1. maj 1767. Fremstillet på Mønten i København med stempler graveret af medaljøren Johan Henrik Wolff (1727-88). Galster 510. Den kgl. Mønt- og Medailllesamling, Nationalmuseet.<sup>26</sup>

Der var ikke ressourcer til samtidigt også at gennemføre reformen i kongerigerne Danmark og Norge. Hertugdømmerne var blandt andet udvalgt, fordi de lå nærmest pengemarkedet i Hamborg og havde den største cirkulation af kurantmønt, da kurantsedlerne ikke var tvunget betalingsmiddel i hertugdømmerne. Derfor var kurserne (kurserne på dansk valuta i forhold til banco – se nedenfor) i Hamborg/internationalt i højere grad påvirket af omløbet i hertugdømmerne end af omløbet i kongerigerne. I 1791 blev speciemøntføden forsøgt indført i kongerigerne. Alligevel var hertugdømmerne og kongerigerne valutarisk adskilt. Derved undgik hertugdømmerne inflationen i kongerigerne, som var medvirkende årsag til statsbankerotten i 1813. Problemerne i kongerigerne var blandt andet, at den i 1791 oprettede Speciebank i København var et privat aktieselskab, hvis seddeludstedelse var baseret på aktiekapital. 1791-reformen krævede derfor ikke nogen omfattende produktion af mønt. Speciebanken i Altona var i modsætning dertil en statsinstitution, hvis

seddeludstedelse var baseret på en sølvfond af speciemønt, hvorfor 1788-reformen krævede store udmøntninger. Begge pengereformer fik stor betydning for Mønterne.<sup>4</sup>

Her nedenfor gengives de møntrelaterede optegnelser fra Uldalls rejseberetning efter udgivernes læsning, men uden deres kursivering og gode noter. Korte optegnelser om f.eks. drikkepenge eller formuer samt oplysninger om kreditbreve eller enkelte kursangivelser er ikke medtaget. Optegnelserne indeholder adskillige iagttagelser i forhold til datidens pengevæsen, hvoraf ikke alle umiddelbart let lader sig gennemskue. Derfor er optegnelserne forsynet med flere uddybende noter, hvortil der henvises for yderligere forklaringer. Generelt må der dog gøres opmærksom på, at der på børsen i Hamborg blev fastsat kurser på blandt andet danske mønter og sedler i forhold til banco (regnemønten Hamborgsk Bancodaler).<sup>5</sup> Hamborg var datidens vigtigste penge- og ædelmetalmarked for den danske konges rige. Det var primært på markedet i Hamborg, at rigets regering



kunne forsøge at påvirke kurserne på rigets valuta. I Hamborg kunne forskellige mønter, sedler, ædelmetal, værdipapirer etc. handles i forhold til hinanden.

### Uldalls rejse

Uldall rejste sammen med sin kone fra København den 9. juni 1788 over blandt andet Korsør, Nyborg, Odense, Assens (Uldalls fødeby), Haderslev, Aabenraa, Flensborg, Eckernförde, Kiel og ankom den 22. juni til Hamborg. "Den 23. Junii gik vi til Dherr Schram & Kerstens<sup>6</sup>, som vare mine Bankierer, og udtog i deres Krambod, hvad vi behøvede til Klæder og deslige. ... [Efter frokost] gik jeg hen til Kerstens for at gjøre min Omsætning af Penge. Jeg erfarede da, at vore danske Ducater<sup>7</sup> vare 3 Procent bedre end vort grove Courant<sup>8</sup>, hvilket i Stedet for at Myntfoden burde være 23¼ mod Banco – eller saa omtrent – nu stod paa 29¼ Procent, hvilken Forskiel reiser sig af, at det eene Myntstykke ei er slaaet af samme Gehalt eller Størrelse som det andet, og at det gode derfor er bleven saa længe kippet og vippet, indtil det blev ligesaa ringe som det sletteste.<sup>9</sup> Toskillinger stode paa 32 Procent mod Banco, og Banco-Sedler [sedler lydende på banco] tabte mod Courant 11½.<sup>10</sup> Saa lavt vare vi bragt ved ufornuftige Foretagender og slet Huusholdning. Som en Anekdote fortæller det vist nok at bevares, at paa samme Tiid Geheimeraad, Grev Ernst Schimmelmänn [fig. 4] blev Finantz-Minister, nemlig ved Revolutionen 1784, saae hans Frue sig nødt til at tage hans private Ekonomie fra ham, efterdi han ødelagde sig. Ikke at Danmarks Ulykke dog reiser sig fra ham, thi først Geheimeraad Ahlefeldt [Cai Vilhelm Ahlefeldt (1753-1838)] og siden Skatmesteren Grev Schimmelmänn [Heinrich Carl Schimmelmänn (1724-82)], Ernst's Fader, var de egentlige Ophavsmænd, men at han dog har traadt i deres Fodspor ved urimelige og skadelige Foretagender. Derhen høre Canal-Compagniets<sup>11</sup> Vedblivelse, det Vestindiske og det Østasiatiske Compagnies Interessenters Udløsning foretaget af Kongen med Landets Penge, det hollandske Laans<sup>12</sup>

Udløsning paa Kongens vestindiske Øer, den Altonaiske Specie-Banks Oprettelse etc." (s. 69-71).

Fra Hamborg tog Uldall den 24. juni til Altona, hvor han blandt andet besøgte medlem af Kommercekollegiet i Altona justitsråd Conrad Mathiesen (1722/23-89), som var interesseret i pengeforhold. "Ved Samtale om vore politiske Anliggender troede han, at den Altonaiske Specie-Bank ei alleene var en daarlig, men endog en skadelig Indretning. Han taledes om, at Altona ei nød den tilbørlige Understøttelse mod Hamborg, og besværede sig at den danske Minister i Hamborg, Kammerherre Grev Schimmelmänn [Frederik Joseph Schimmelmänn (1754-1800)] dirigeredes ved Legationsraad Kunad [Christian August Kunath], hvis Døttre vare gifte med to Hamborgere, hvoraf den eene ved Navn, om jeg husker ret, Ritter, var Senator i Hamborg." (s. 72f.). Tilbage i Hamborg besøgte Uldall den 27. juni amtmand i Segeberg konferensråd Andreas Schumacher (1726-90). "Han sagde mig, der kunne regnes at circulere 3 Millioner courant i Fyrstendømmerne, hvorimod der ei var slagen til at indløse samme uden 600000 Specie-Rigsdaler. Resten skulde da ventelig skee ved Specie-Sedler, men at det vilde blive ugjærligt; at man havde gjort Forestillinger derom, men blot faaet det Svar: qu'on avoit pourvu à tout [at man havde sørget for alt]." (s. 75).

Fra Hamborg rejste parret over blandt andet Harburg, Celle, Hannover, Hameln og ankom den 30. juni til Pyrmont, hvorfra de igen rejste en måned senere den 29. juli med retning mod Kassel. De ankom dertil den 30. juli, og "Den 4. August var jeg paa Museo for at tage Afskeed fra Regieringsraad Schmincke [museumsdirektør og bibliotekar Friedrich Christoph Schmincke (1724-95)]. Han viiste mig ved den Leilighed Mynt-Cabinettet nøiere, og da jeg just havde en ostindiansk Guld-Rupie, en Specie-Rigsdaler af Christian IV og en dito af Christian V hos mig, som ei vare der, saa bad jeg ham antage dem til en Erinding, da det var saa ringe at præsentere som Tilvæxt



Fig. 3: Eksempler på mønter fremstillet ca. 1787-88 til reformen. Af de ni mønttyper er de syv i sølv, mens 1 sechsling og 1 dreiling er kobbermønter (side 59). Hede 39-47. Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet.



Fig. 3 (fortsat)



Fig. 4: Heinrich Ernst Schimmelmann (1747-1831) blev i 1784 finansminister og i 1788 statsminister. Han var gift med Charlotte Schubart (1757-1816). Maleri udført 1789 af Erik Pauelsen (1749-90). Elefantordenens bryststjerne er tilføjet senere. Stiftung Schloss Ahrensburg/Jahrbuch Alsterverein. Beskåret.

for Cabinetet.<sup>13</sup> Han sagde at ville tage derimod paa Musei Vegne og bad mig forsikre vor værdige P. F. Suhm [fig.5] om hans Hengivenhed.” (s. 115f.).

Parret opholdt sig i Göttingen den 5.-8. august, og Uldall nåede blandt andet at besøge August Ludvig von Schlözer (1735-1809), der var professor i statistik og historie. “Jeg talede med Schlözer ... Om Calonnes Forsvarsskrift<sup>14</sup>, som mig syntes var temmelig overbevisende, men Schlözer troede dog, at han havde feilet i at tilstaae Mynt-Directeurerne et for sterkt Remede i Udmyntningen af Louisd’orerne.” (s. 120). Remedium er den tilladte afvigelse fra – over eller under – den i møntlovgivningen foreskrevne brutto- og/eller finvægt.

## Holsten

Fra Göttingen gik turen over blandt andet Braunschweig til Celle, hvor dronning Caroline Mathilde lå begravet. Fra Celle rejste parret over Harburg, og de ankom den 17. august til Hamborg. “Den 18. August var jeg om Formiddagen ude for at købe Adskilligt. Om Eftermiddagen toge vi til Altona for at gjøre vore Visiter der. Hos Justitsraad Mathiesen fortalte man mig, at Kongen havde tilfaldt Undersaatterne i Hertugdømmerne, at de i Kiøbstæderne af nogen Betydenhed kunde omsætte deres grove Courant mod Species-Mynten paa den maade, at de for 128 Rdrl. Courant fik 10[0] Rdrl. Specie. Derved og [ved] et strengt Forbud, at Compagnie-Chefferne ei, som hidtil var skeet, maatte betale de



Fig. 5: Forside af medalje til ære for historikeren og numismatikeren P.F. Suhm (1728-98). Fremstillet i 1797 på Mønten i København med stemples grave-ret af medaljøren Daniel Jensen Adzer (1731-1808). Galster 500. Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet.

Militære i Courant, og sende Specie-Pengene til Hamborg med en Fordeel af 6 Procent, var endeel af de nye Penge kommen i Roulance, og man troede, at Sagen skulde og paa den Maade kunde sættes igiennem. Banken bytter ei fulde[,]  $\frac{2}{3}$  og  $\frac{1}{3}$  Specier imod den mindre Specie-Mynt, da den sidste er ringere og kun en Scheide-Mynt<sup>15</sup> ...

Den 19. August toge vi til Poppenbüttel [cirka 15 km nordøst for Altona] for at see det nye der for Specierne giorte Mynt-Anlæg<sup>16</sup> ... Stedet har været et Kobberverk<sup>17</sup>, drevet ved Hielp af et der løbende Vand, og dette har ti-ent til Paaskud at påbinde Kongen det for den skamlige Priis af 40000 Rdlr., der vist er 50 Procent meere end det er værd, da Bygningen er af ringe Betydenhed, og den tilliggende Grund, som overalt til en Mynt kunde und-væres, slet. Har den forrige Eier, Olde<sup>18</sup>, der-for, som her aabenlyst siges, skyldt Skatme-ster Schimmelmanss Arvinger 30000 Rdlr., hvilke formedelst dette Salg ere blevne betalte, fortiener Finantzministeren, Grev Schimmel-mann vist ikke det Navn af en uegennyttig Mand, hvilket jeg dog troede, han hidtil for-

tiende. Nu skeer Udmyntningen ikke eengang her, men i Altona. Den Nytte, dette Sted gør, er altsaa kun, at man her smelter Sølv et [fig. 6] ... Der behøves kun liden Forstand til at be-gribe Daarligheden af et saadant Anlæg, helst der allerede i Altona vare alle Mynt-Anstalter, som udfordredes, og dersom man ikke ende-lig for Skams Skyld vil vedblive fremdeeles i samme Tour, varer det vistnok ikke længe før man foranstalter Smeltningen og Valsnin-gen i Altona; da man vil see, hvad Kongen og Landet vil faa igjen for de 40000 Rdlr. og de imidlertid paa Stedet giorte Bekostninger.” (s. 151-53). Uldall fik ret i, at smeltningen og valsningen ville blive flyttet til Altona. Møntproduktionen i Poppenbüttel stoppede i starten af 1789. Det skyldtes primært, at der i slutningen af 1788 var sket det uheldige, at “Man i Poppenbüttel nu ikke længere kan komme fort med Waltzningen af Mangel paa Vand”<sup>19</sup>. Derfor blev der lukket ned for vals-ningen i Poppenbüttel. I Poppenbüttel blev den igangværende udmøntning færdiggjort i februar 1789. Det blev den sidste udmønt-ning i Poppenbüttel. Vandmangel havde hele tiden været en risikofaktor og for eksempel i august 1787 forsinket udmøntningerne flere uger. Hvis ikke forpagteren H.C. Olde var død i 1789, var der muligvis senere igen kommet gang i møntproduktionen i Poppenbüttel.<sup>20</sup>

Tilbage i Hamborg var parret flere gange sammen med blandt andre grevinde Bentinck (1715-1800, grevinde Charlotte Sophie af Al-denburg), der var enke efter den hollandske grev Wilhelm af Bentinck (1704-74).<sup>21</sup> Hun havde på rejser skabt sig en betydelig sam-ling af antikke mønter. “Den 21. August. Frue Grevinde Bentinck sendte mig i Dag Cataloguet<sup>22</sup> over hendes Medailler” (s. 154). Den 23. august forlod parret Hamborg for at drage til godset Sierhagen øst for Eutin. På vej dertil besøgte de tidligere omtalte amt-mand Schumacher, “som endnu ei vidste af den Foranstaltning, at Kongen vilde indvexle Courant-Mynten med Species.” (s. 155). På Sierhagen talte Uldall med gehejmeråd Wolf Heinrich von Thienen (1721-1809), som ejede



Fig. 6: Møllendammen foran sølvsmelteanlægget i Poppenbüttel (se note 17). Få meter derfra munder dammen ud i floden Alsteren. Dammen, også kaldet Silberteich, dannes af den opdæmmede biflod Mellingbek. Kridttegning fra 1820'erne af Christian Morgenstern (1805-67). Museum für Hamburgische Geschichte/Jahrbuch Alsterverein.

godset. "Geheimeraaden vidste heller intet af, at Kongen vilde indløse Courant-Mynten; derimod forsikrede han, at Qvart-Procent-Skattens<sup>23</sup> Indførsel i en Deel af Holsteen, som før ei havde været kongelig [i 1773 havde den danske konge overtaget de hidtil gottorpske dele af Holsten], og denne Forandring af Mynten, havde gjort en høist skadelig Sensation i Fyrstendømmerne, da enhver søgte at bringe sine Capitaler ud af Landet for at have samme i Sikkerhed og Roelighed. Derfor vare Jordegodserne i det Holsteenske noget faldne og derimod i det Mecklenborgske saaledes stegne, at det var sieldent noget Gods, der var at faae." (s. 156).

Fra Sierhagen tog parret over blandt andet

Pløn til Kiel, hvor "Den 6. Sept. besøgte jeg Justitsraad Ihlen og Frue. Han berettede mig at have Kommissionen at indvexle Courant-Mynten med Species-Mynten saaledes, at for 128 Dlr. Grov Courant betales 100-Species i fulde Specier,  $\frac{2}{3}$  og  $\frac{1}{3}$  Dalere. Han tilstod den mindre Mynt at være slettere, men han sagde tillige, hans Ordre var, ikke at paa-tvinge nogen enten samme eller Banco-Sedler, og at man havde erklæret, han skulde faae saa meget Specie-Mynt, som han kun behøvede eller forlangede til Indvexlingen." (s. 163). Derfra gik det blandt andet over Eckernförde. "Den 9. Sept. Kl.  $5\frac{3}{4}$  om Morgenen reiste [vi] til Apenrade [Aabenraa] ... Kl.  $11\frac{3}{4}$  gik jeg derfra til Hadersleb ... Jeg blev meget forun-

dret over i det heele Slesvigske, men især i Haderslew, at høre de bittreste klager over, at der ingen Sølvmynt var, ja, at man end ikke kunde faae en Bancoseddel byttet mod den elendige Kobbermynt ringere end med Tab af 4 à 6 Sk. Dette stikker besynderlig af mod Holsteen, hvor man ei seer andet end grov Courant, fordi man ei der kan paatvinge Folk Banco-Sedler eller slet Mynt. Den samme Klage over Mangelen paa Mynt var og i Fyen, da jeg siden efter kom der.” (s. 167f.).

Derefter gik det for alvor mod København ad nogenlunde samme vej som på udrejsen. Den 17. september “Kl. 10 reiste vi til Antworskow Slot, hvor vi spiste til Middag hos Finantzraad Koës [Georg Ditlev Frederik Koës (1731-1804)] ... Koës bekræftede ved egen Eftersøgning, at den nye Species-Mynt ei var forfærdiget med den Nøiagtighed, som vel var at ønske, thi han havde ladet komme deraf for 26 Rdlr. og havde ved Efterveining fundet, at skjønt den i Partie holdt sin Vægt, var det eene Stykke dog ei som det andet, men snart vægtigere, snart ringere, saa at endog paa et Stykke havde manglet 10 Es [cirka 0,537 gram.]. Det er deraf klart, at den, naar den skulde courseres som Mynt, vil være yderst udsat for Kippen og Vippen.” (175f.).

Efter ophold i Ringsted var parret den 19.-21. september på herregården Lindholm vest for Roskilde. “Af dem fra Roeskilde, som kom til Lindholm, erfarede vi i Henseende til Geheimeraad Grev Ernst Schimmelmans Udnævnelse til Stats-Minister, som nylig var skeet, og hans Glemsomhed, den Anekdote, at da Kron-Prindsen i Junio reiste til Norge, skulde han have 24000 Rdlr. med sig til Reise-Penge”<sup>4</sup>. Schimmellmann modtog dem om Formiddagen hos Justitzraad Ryge [Immanuel Christian Ryge (1734-1821)], tog dem i sin Vogn, kiorte til Kronprindsen, tog Afskeed fra ham og hans Marskalk, men taledet intet om Pengene. Om Aftenen, da Prindsen vilde af sted, sagde man ham, at der ingen Penge endnu vare komne. Han maatte da sende Bud til Ryge, som sagde, at Schimmellmann havde faaet dem, og siden til Schimmellmann, som

vel erindrede sig at have bekommet dem, men ei vidste, hvor de vare afblevne. Endelig fandt man paa at søge i hans Vogn og fandt til Lykke der Pengene liggende.<sup>5</sup> (s. 178f.)

Den 22. september 1788 var Uldall “endelig, Gud ske Lov! frisk og sund tilbage i Kiøbenhavn.” (s. 179).

<sup>1</sup> Claus Bjørn: Uldall, Peter i *Dansk Biografisk Leksikon*, (red.: Sv. Cedergreen Bech), bd. XI, 1984, København, 132f. Ang. dronning Caroline Mathilde i perioden efter 1772 og opholdet i Celle, se Harald Jørgensen: *The Unfortunate Queen Caroline Mathilda's Last Years 1772-75*, København, 1989. Værket er en udvidet engelsk udgave af Harald Jørgensen: Den uheldige dronning Caroline Mathildes sidste leveår 1772-75, *Personallhistorisk tidsskrift*, 1986-87, vol. 106-107, 95-155.

<sup>2</sup> Værket er fotografisk genoptrykt i 1969 af August Bangs Forlag i København. Mange tak til Mathias Hattendorff (Hamburg) for hjælp i forbindelse med blandt andet fig. 4 og 6 samt for henvisning til Uldalls besøg i Poppenbüttel, hvilket har foranlediget denne udgivelse. Apropos rejsebeskrivelser og Poppenbüttel er der i nyeste årgang af *Jahrbuch des Alstervereins* en spændende artikel om den danske digter Jens Baggesen (1764-1826). Artiklen fokuserer på Baggesens rejse til og ophold i Holsten, især Poppenbüttel, i 1787 og 1789. Se Mathias Hattendorff: *Aufbruch in die Welt: Die ersten Reisen des jungen Baggesen, Jahrbuch des Alstervereins*, Hamburg, 2008, 9-76. Dertil hører Jens Baggesen: *Die Reise an der Welt Ende*, oversat af Carl Friedrich Cramer, bemærkninger af Mathias Hattendorff, *Jahrbuch des Alstervereins*, Hamburg, 2008, 77-91.

<sup>3</sup> Se f.eks. J. Wilcke: *Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler 1788-1845*, København 1929, 21.

<sup>4</sup> J. Wilcke: *Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler 1788-1845*, 1929, København, 17ff.; Erling Olsen: *Danmarks økonomiske historie siden 1750*, 1962, København, 244ff.; Hans Chr. Johansen: *Dansk økonomisk politik i årene efter 1784*, bd. 1, 1968, Aarhus, 171ff.; Erik Hoffmeyer m.fl. (red.): *Dansk Pengehistorie*, bd. 3, 1968, København, 191; Michael Märcher, upublicerede undersøgelser.

<sup>5</sup> Regnemønten Hamborgsk Bancodaler var baseret på en møntfod, der svarede til speciemøntfoden, altså 9,250 daler på en mark rent sølv.

- <sup>6</sup> Det hamborgske købmandsfirma Schramm & Kerstens var betydeligt og leverede blandt andet til det danske hof. Firmaet er ligesom blandt andet Uldall omtalt i Mathias Hattendorff: *Ihr „Wesen ist frey und ungezwungen und es scheint, dass Sie die genirte Lebens Arth nicht liebet“* – Caroline Mathilde og Johann Friedrich Struensee, i Juliane Schmiegitz-Otten & Norbert Steinau (red.): *Von Kopenhagen nach Celle. Das kurze Leben einer Königin. Caroline Mathilde 1751-1775*. 2001. 27-70. Om firmaet, se Percy Ernst Schramm: *Neun Generationen. Dreihundert Jahre deutscher „Kulturgeschichte“ im Lichte der Schicksale einer Hamburger Bürgerfamilie (1648-1948)*, 1963, Göttingen, bind 1, 175ff. og 257ff.
- <sup>7</sup> Med danske dukater mente Uldall utvivlsomt kurantdukater f.eks. Hede 4, Christian den Syvende. En kurantdukat havde pålydende 12 mark, hvilket var lig 2 daler. Om kurantdukater og f.eks. Bolle Willum Luxdorphs (1716-88) om tale af kurantdukater som dukater, se Axel Ernst: *Kurantdukaten – en dansk dukat, Numismatiske Meddelanden XXX*, 1965, Stockholm, 148-158.
- <sup>8</sup> Med dansk grov kurant menes mønter (større sølv mønter) udmøntet efter kurantmøntfoden som hovedmønt, altså som nævnt 11,333 daler på hver mark rent sølv.
- <sup>9</sup> Kippen og Vippen er den fremgangsmåde, hvor en person med henblik på økonomisk gevinst med en vægt (Vippen) udsøger (Kippen) de tungeste mønter i cirkulationen. Det vil sige beholder eller indsmelter mønterne med størst sølvindhold og udgiver mønterne med mindst sølvindhold. Datidens møntproduktionsteknik og remedium (se hovedteksten side 59) betød, at de enkelte mønters vægt og lodighed kunne variere, hvorfor Kippen og Vippen kunne være økonomisk rentabelt.
- <sup>10</sup> 2 skillingerne (Hede 33) var udmøntet til 12 daler per mark rent sølv, så deres teoretiske forhold til bancodaler var 9,25:12, altså knap 100:130. Det er næppe overraskende, at 2 skillingerne som småskillemønt stod et par point under den teoretiske kurs i forhold til dalere. Man kan også pege på, at sporene fra 1760-70'erne angående 2 skillinger måske stadig skræmte. Den meget ringe 2 skilling med årstal 1761 var udmøntet til så meget som 16,927 daler på en mark rent sølv, og var da også i 1775 reduceret i værdi med 33 % (så 3 stk. kun svarede til 4 skilling) og indkaldt.
- <sup>11</sup> “Det danske, norske, slesvigske og holstenske Handels- og kanalkompagni blev oprettet som et privat interessentskab ved kgl. oktroj 10.5.1782. Planen med kompagniet var, at det især skulle udnytte de handelsmuligheder, som ville opstå med den umiddelbart forestående åbning af Ejderkanalen mellem Nord- og Østersøen. Kompagniet var et produkt af den korte højkonjunktur under Den amerikanske frihedskrig, og allerede ved kgl. resolution 8.9.1784 måtte staten indløse dets interessenter og overtage dets aktier. Kompagniet ophævedes ved kgl. resolution 28.5.1788 og afvikledes under tilsyn af en realisationskommission i tiden derefter.” Wilhelm von Rosen (red.): *Rigsarkivet og hjælpemidler til dets benyttelse I*, bd. 2, 1983, København, 567.
- <sup>12</sup> Om den udenlandske statsgæld og lån optaget i Holland, se Hans Chr. Johansen: *Dansk økonomisk politik i årene efter 1784*, bd. 1, 1968, Aarhus, 106ff.
- <sup>13</sup> Det omtalte møntkabinet og museum må være den samling, der tilhørte landgreve Wilhelm IX (1785-1821) af Hessen-Kassel. Tak til Wolfgang Böhm (Kassel) for information om datidige møntsamlinger i Kassel.
- <sup>14</sup> “Den franske Finansminister Charles Alexandre de Colonne (1734-1802) havde paa alle Maader søgt at skaffe Midler tilveje til Hoffets udgifter. Han opnaaede kun, at alle vendte sig imod ham, og han blev landsforvist [i april] 1787:” (s. 120). Calonne's forsværsskrift må hentyde til den tale/rapport (på engelsk kaldet *The speech delivered, by the order and in the presence of the King, in the Assembly of the Notables, held at Versailles the 22d of February, 1787*), som Calonne publicerede i 1787.
- <sup>15</sup> Skillemønt. Det er teoretisk set en ukorrekt opfattelse af  $\frac{1}{6}$ ,  $\frac{1}{12}$  og  $\frac{1}{24}$  speciedalerne (Hede 42-44), såfremt skillemønt forstås som mønter udmøntet efter en ringere møntfod end hovedmønten. Som deres pålydende også indikerer, så var de tre mønttyper ikke skillemønter. De var udmøntet efter speciemøntfoden – altså som hovedmønt. Deres lodighed var dog af størrelsesmæssige hensyn lavere end de større speciemønters, nemlig henholdsvis 687, 500 og 375 ‰, mens  $1\frac{2}{3}$  og  $\frac{1}{3}$  speciedalerne (Hede 39-41) var 14 lodige (875 ‰). Holger Hede: *Danmarks og Norges Mønter 1541 1814 1977*, 1978, 3. udg., København. Småmønterne cirkulerede desuden mere intensivt end de større mønter, og blev derfor mere slidte. Det kan have ansporet til mistro overfor dem.
- <sup>16</sup> Om møntproduktionen i Poppenbüttel se Michael Märcher: *Stjerner fra 1788, Numismatisk Rapport*, 2006, København, 9-13.
- <sup>17</sup> Anlæggene i Poppenbüttel lå ved floden Alsteren og bestod ikke blot af et kobberværk. Der var to anlæg. Foruden kobbermøllen var der et betyde-

- ligt sølvsmelteanlæg (fig. 6), som Altonamønten indtil omkring 1810-20 havde stor glæde af i forbindelse med f.eks. sølvraffinering og indvin-  
ding af ædelmetal fra produktionsrester. Michael Märcher, upublicerede undersøgelser.
- <sup>18</sup> Forretningsmanden Hans Christian Olde (1727-89) solgte i 1786 anlæggene i Poppenbüttel til den danske stat. Han havde ejet dem siden 1765 og blandt andet derfra leveret millionvis af kob-  
berblanketter til Mønten i Altona. Olde forpag-  
tede anlæggene og Mønten i Altona 1786-89. Se mere om Olde samt henvisninger i Mathias Hattendorff: *Aufbruch in die Welt: Die ersten Reisen des jungen Baggesen, Jahrbuch des Alstervereins*, Hamborg, 2008, 9-76 og Michael Märcher: *Presser og prægestempler – produktionsproblemer på Mønten i Kongsberg 1776, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2008, København, s. 67 note 45.
- <sup>19</sup> Rigsarkivet, Den kgl. Mønt, Mønten i Køben-  
havn, Indkomne breve fra Mønten i Altona og Poppenbüttel, 1788-91, 4/11-1788.
- <sup>20</sup> Michael Märcher, upublicerede undersøgelser.
- <sup>21</sup> Ligesom adskillige andre danskere er Uldall nævnt i grevindens adressebog. Se Aubrey Le Blond: *Charlotte Sophie Countess Bentinck: Her Life and Times, 1715-1800*. I-II. 1912, London.
- <sup>22</sup> P. van Damme: *Catalogue D'une Collection de Medailles Antiques, faite par la Csse Douair. de Bentinck, née Csse D'Aldenburg, Dame de Varel, Kniephausen et Doorwerth*, I-II, 1787, Amster-  
dam. Uldall fik muligvis ikke supplementsbin-  
det: P. van Damme: *Supplément aux Catalogue D'une Collection de Medailles Antiques, faite par la Csse Douair. de Bentinck, née Csse D'Aldenburg, Dame de Varel, Kniephausen et Doorwerth*, 1788, Amsterdam.
- <sup>23</sup> "skat på ¼ % af værdien af forskellige former for formue, bl.a. rentebærende lån mod pant i fast ejendom. Skatten blev praktiseret i Danmark 1768-1809." Jørn Lund (red.): *Den Store Danske Encyklopædi*, bd. 11, 1998, København, 425.
- <sup>24</sup> Der er her tale om 'almindelige' dalere, og ikke om Rejsedaleren 1788 (Hede 25), som der i maj-juli 1788 blev udmøntet 5.001 stk. af i Poppenbüttel.
- <sup>25</sup> Anekdoten findes også hos Georg Galster: *Rejsedalere, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1937, 325-28 og Jørgen Sømod: *Rejsedaleren 1788*, [2000], <http://www.glad-saxegymnasium.dk/2/soemod/rejs1788.htm> per 12/3-2009.
- <sup>26</sup> Georg Galster: *Danske og Norske Medailler og Jetons ca. 1533 – ca. 1788*, 1936, Købehavn. Se Axel Ernst: *Dronning Caroline Mathildes Kroningsmedaille 1767, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1953, København, 133f.

## Nordisk Numismatisk Årsskrift 2003-2005

Bogen, der er på 312 sider, indeholder ni store bidrag om de keltiske boier-mønter i København, fund af karolinger-mønter i Skandinavien, tidlige vikingetidsmønter fra Norge, et nordsjællandsk dirhem-fund, mønt og by i norsk middelalder samt islandske sildetegn fra 1900-tallet.

En særlig afhandling viser hvordan samlingen i København på ti år, fra 1832 til 1842, nåede op på international status.

*Distribution: Jørgen Steen Jensen, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, Frederiksholms kanal 12, DK-1220 København K, joergen.steen.jensen@natmus.dk (er sendt til faste modtagere i løbet af februar; distribution i Sverige via Kungliga Myntkabinettet, Box 5428, SE-114 84 Stockholm; distribution i Finland via Numismatiska Föreningen i Finland).*

**Pris i Danmark: 250 kr. plus porto og moms.**



# Møntfund i Hedeby

Vikingetidshandelsbyen Hedeby lidt syd for Slesvig er en klassisk arkæologisk lokalitet (se *NNUM* maj 2007, s. 49-57), og der har i flere omgange været gravet på pladsen. Efterkrigs-udgravningerne bliver løbende publiceret i serien *Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu*. Siden 1969 er det blevet til 36 bind. Det seneste bind indeholder blandt andet en stor artikel af Ralf Wiechmann om møntfundene fra Hedeby og omegn. Artiklen består dels af en tekstdel, der præsenterer og fortolker materialet (s. 182-251), dels af en katalogdel, der indeholder samtlige 137 enkeltfundne mønter fra Hedeby fundne indtil 2002 (251-271). Langt de fleste af mønterne er illustrerede (s. 272-278). Skattefundene er ikke med i kataloget, da de er publicerede i forfatterens ph.d.-afhandling fra 1996<sup>1</sup>.

Analysen af de enkeltfundne mønter bekræfter den konklusion, som forfatteren allerede kom til i afhandlingen, nemlig at der i Hedeby og omegn i 900-tallet var egentlig mønt-økonomi, det vil sige, at man brugte mønter efter antal og ikke efter vægt. Udenlandske mønter var udelukkede, og man brugte ikke andre ædelmetalgenstande end mønter. På det punkt var Hedeby langt foran resten af Danmark, der først, efter forskellige kortlivede tilløb, fik et sådant møntsystem i anden halvdel af 1000-tallet.

Man er for nyligt gået i gang med mere systematiske detektorafsøgninger af Hedeby. Der er allerede på den måde fundet 147 nye mønter, det vil sige flere end de 137, som Hedebyforskningen havde frembragt på 100 år (se *NNUM* maj 2007, s. 49, 53, 56)! Sagt på en anden måde er materialet blevet fordoblet ved blot et par års detektoraktivitet! Det bliver spændende at se, om Wiechmanns konklusioner holder i lyset af disse nye fund.



Ludvig den Fromme (814-840), denar, præget i Dorrestad 814-819. Forgylt. Fundet i Hedeby 1907.

Hvis man hører til dem, der ikke har det så godt med at læse tysk, kan man ty til Wiechmanns forkortede version på engelsk, der i 2007 blev udgivet i beretningen fra symposiet *Silver Economy in the Viking Age*, der blev afholdt i London i maj 2000<sup>2</sup>.

Jens Christian Moesgaard

Ralf Wiechmann, "Haithabu und sein Hinterland – ein lokaler numismatischer Raum? Münzen und Münzfunde aus Haithabu (bis zum Jahr 2002)", *Berichte über die Ausgrabungen in Haithabu*, 36 (Neumünster 2007), s. 182-278. ISBN 978-3-529-01936-4. Udgivet af Wachholtz Verlag Rungestraße 4, 24537 Neumünster, Tyskland. Telefon (+49) 04321 / 25093-0. E-mail: [info@wachholtz.de](mailto:info@wachholtz.de) Hjemmeside: <http://www.wachholtz.de>. Pris: 52€ + forsendelse.

<sup>1</sup> Ralf Wiechmann, *Edelmetalldepots der Wikingerzeit in Schleswig-Holstein. Von Ringbecher zur Münzwirtschaft*, Neumünster 1996.

<sup>2</sup> Ralf Wiechmann, "Hedeby and its Hinterland: A local Numismatic Region", *Silver Economy in the Viking Age*, udg. J. Graham-Campbell og G. Williams, Walnut Creek, 2007, s. 29-48.

# SKILLINGSMØNTER fra CHRISTIAN IV

Hvid.1602. Sieg 5	H.86	1++	1900,-
Hvid. 1614. Sieg 7	H.101	1(+)	2200,-
Hvid. Uden år. Sieg 8,2	H.102B	1+ ks	700,-
Hvid.1625. Sieg 10	H.137	1+	1000,-
Søsling. Uden år. Sieg 13,3	H.81	1+	1500,-
Søsling (dreiling). Uden år. Sieg 16	H.83	1(+)	1800,-
Søsling. 1624. Sieg 17	H.136	1(-)	600,-
Skilling. (15)95 ELECTUS. Sieg 19	H.68	1++	2800,-
Skilling. 1621. Sieg 24,3	H.119B	1	200,-
Skilling. (16)29. Hulpennig. Sieg 26,2	H.144B	1(+) blk.rv	2900,-
2 Skilling. (15)95 ELECTUS. Sieg 28	H.67	1(+)	1100,-
2 Skilling. 1605. Sieg 30,1	H.79A	01-1+	2000,-
2 Skilling. 1618. Sieg 30,4	H.79D	1(+)-bukl	600,-
2 Krone Skilling. 1619.Sieg 322	H.112B	1 mrk. Av	2300,-
2 Krone Skilling. 1620. Sieg 33,2	H.116B	1(+)	2000,-
4 Skilling 1609. Sieg 42	H.97	1+ toning	3700,-
4 Skilling. 1618. Sieg 43,1	H.100A	1+	1100,-
4 Skilling. 1617. Sieg 43,2	H.100B	1+	1600,-
4 Krone Skilling. 1620. Sieg45,3	H.115C	1	1000,-
8 Skilling. 1608. Sieg 54,2	H.93A	1(+)	550,-
8 Skilling. 1608. Sieg 55	H.96	1(+)	1100,-
8 Krone Skilling. 1621. Sieg 57,1	H.114A	1+	2400,-
8 Krone Skilling. 1620. Sieg 57,3	H.114C	1(+)	1700,-
8 Krone Skilling. 1621. Sieg 57,4	H.114D	pæn 1	1300,-
8 Skilling. 1622. Sieg 58	H.122	1+	1100,-
8 Skilling. 1624. Sieg 59,1	H.133	1+	1000,-
8 Skilling. 1630. Sieg 60	H.141	1(+) buk1	1000,-
12 Skilling. 1624. Sieg 62	H.132	01-1+	2000,-
2 Skilling Lybsk. Uden år. Rytter. Sieg 168	H.168	1(+)	500,-
3 Skilling Lybsk. 1643. Sieg 170,2	H.176A	1(+)	600,-
3 Skilling Lybsk. 1645. Sieg 170,3	H.176B	1	400,-
6 Skilling Lybsk. 1625. Sieg 174	H.172	1	3800,-

## MØNTER OG PENGESEDLER KØBES OG SÆLGES

Rekvirer prislister over antikke mønster, danske mønster, guldmonter, sedler m.m. Opgiv  
venligst samleområde da listerne printes ud så de passer til samleområdet.

Åben mandag, onsdag, torsdag og fredag kl. 11 – 17,30.

Lukket tirsdag og lørdag.

## HAFNIA COINS Finn Rasmussen

Gl. Kongevej 172A DK 1850 Frederiksberg C.

Tlf. /fax. \*45 – 33217127 [www.hafniacoins.dk](http://www.hafniacoins.dk) email: [fr@hafniacoins.dk](mailto:fr@hafniacoins.dk)

# Stempeltegninger - den digitale metode

*af Niels Jørgen Jensen og Mogens Skjoldager*

## Stempelstudier

Stempelstudier er en basal disciplin indenfor den videnskabelige møntforskning. Stempellerne til møntprägning var tidligere fremstillet manuelt, hvorfor to stempler aldrig var ens. Ved at sammenligne to mønter grundigt, kan man se, om de er præget med samme eller med forskellige stempler. Det kan bruges til mange ting, såsom studiet af møntprocessen, afklaring af tidsfølgen i en møntserie eller bedømmelse af udmøntningens størrelse.

Studierne bedrives hyppigt ved hjælp af sammenligninger af tegninger (tidligere også aftryk) af mønterne - og dermed også stemplerne, hvorfor der kan være grund til at redegøre for styrker og svagheder ved forskellige metoder. Hovedformålet med nærværende artikel er dog at præsentere en ny metode til stempeltegning<sup>1</sup> og -sammenligning.

Egentlig opstod vor metode til stempeltegning ikke ud fra et ønske om at sammenligne mønter for at konstatere stempelforskelle, men fordi vi i Dansk Mønts<sup>2</sup> tidligste år ofte kom ud for at få forelagt fotografier eller skanninger af specielt borgerkrigsmønter, der var så dårlige, at det tit var nødvendigt at lave en stregtegning for overhovedet at kunne vise, hvad der var hvor på mønten. Siden har vi påbegyndt et studie af Frederik 1.s (1523-1533) søslinge, hvor vi benytter den nye metode.

Tilbage til de tidligere metoder. Den ældste og simpleste metode er simpelt hen at lægge et tyndt stykke papir eller pergament over mønten og så forsigtigt gnide papiret med en blyant (frottage). Herved opstår en tegning af mønten. Blandt mange svagheder ved denne metode kan nævnes, at tegningen aldrig bliver større end mønten, hvilket kan svække den nøjagtige behandling af den til stempelstudier. Desuden kan man ikke producere tegninger af katalogillustrationer på denne facon.

Tilsvarende, men væsentlig bedre, er aftryk af mønten på folie, oprindeligt af tin (latin stannum = tin, heraf ordet stanniol), senere almindeligt husholdningsfolie af aluminium. Den kendteste bruger af denne metode var Hans Henrik Schou, hvis aftryksamling, der var udgangspunktet for hans værk fra 1926<sup>3</sup>, stadig opbevares på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling i København. Schous aftryk af Frederik 1.s søslinge har indgået som studiemateriale i vort arbejde med denne møntgruppe. Aftrykkene muliggør en samling, hvor møntbillederne kan studeres uden at selve mønterne er forhånden, men en del af gnideteknikkens ulemper er stadig ikke overvundet. Resultatet af processen bliver stadig møntbilleder i naturlig størrelse, og illustrationer kan ikke gengives.

En af de senere års foregangsmænd indenfor studiet af danske møntstempler er Sven Aagaard, der her i bladet<sup>4</sup> har redegjort for sin foretrukne metode: ved hjælp af et stereomikroskop tegnes en forstøret tegning af den enkelte mønt, og denne stempeltegning kan så sammenlignes med andre mønter, der lægges under mikroskopet, idet mønt og mønttegning i mikroskopet ses i samme billede. Herved kan en ny mønts placering i systemet hurtigt fastslås, stempelkoblinger konstateres og nyttilkomne stempler stregtegnes til samlingen. Svagheden er så, at en nøjagtig verificering af en given mønt udover selve mønten (eller et billede i naturlig størrelse) vil kræve tilstedeværelsen af et stereomikroskop samt tegninger af de mønter, som den nye skal sammenlignes med.

En fjerde metode praktiseres af Anders Hærck, der ligesom Aagaard har speciale i 1600-tallets danske mønter: Redskabet er her et forstørrelsesapparat af en type, der som mørkekammerudstyr anvendes til foto-

grafiske formål. Med hjælp af dette apparat projiceres en fotokopi af mønten, taget på en transparent, ned på et stykke papir, på hvilket stregtegningen kan udføres umiddelbart. Harck har ikke beskrevet metoden skriftligt, men har demonstreret den for forfatterne til disse linjer. Fordelen i forhold til mikroskop-metoden er forstørrelsesapparatets trinløse og dermed fleksible betjening, ulempen igen kravet om tilstedeværelsen af apparatet, hvis stempeltegninger skal holdes op mod nytillkomne mønter - idet dog alternativt to stempeltegninger kan holdes op mod hinanden.

En femte metode, der her skal beskrives, forekommer simplere, uden at præcisionen sættes over styr. Der er tale om en metode, hvor hele processen forløber digitalt og ikke forudsætter større investeringer i dyrt udstyr. Langt hen ad vejen kan man klare sig med programmer, der allerede er tilgængelige på en standardcomputer.

### **Møntfotografering**

Udgangspunktet er digitale billeder af mønterne. Hundrevis af digitale møntbilleder fra diverse auktionshuse og andre internetsider kan hentes på internettet. Til egne optagelser skal man bruge en skanner eller et digitalt fotografiapparat. Vi begynder med skanninger, men i dag bruger vi næsten udelukkende fotografiapparatet. Skan eller fotografér i høj opløsning, således at billedet af mønten fylder hele skærmen. Ved fotografering bruges nærbilledfunktionen på kameraet ligesom det anbefales at bruge et stativ (fig. 1)<sup>5</sup>. Fordelen ved at bruge stativ er, at man ved at have et fast skruehul altid får samme afstand til mønten og derved billeder, hvor alle mønter er proportionelt lige store. Det er ganske vist ikke strengt nødvendigt, men gør det efterfølgende arbejde lettere. Brug forsinket udløsning – 2 til 3 sekunder. Dels undgår man et rystet billede og dels giver det apparatet tid til at indstille hvidbalancen, hvilket gør dig (næsten) uafhængig af speciel belysning.

Det giver de bedste resultater at fotografere på en normalgrå glat baggrund – en grå

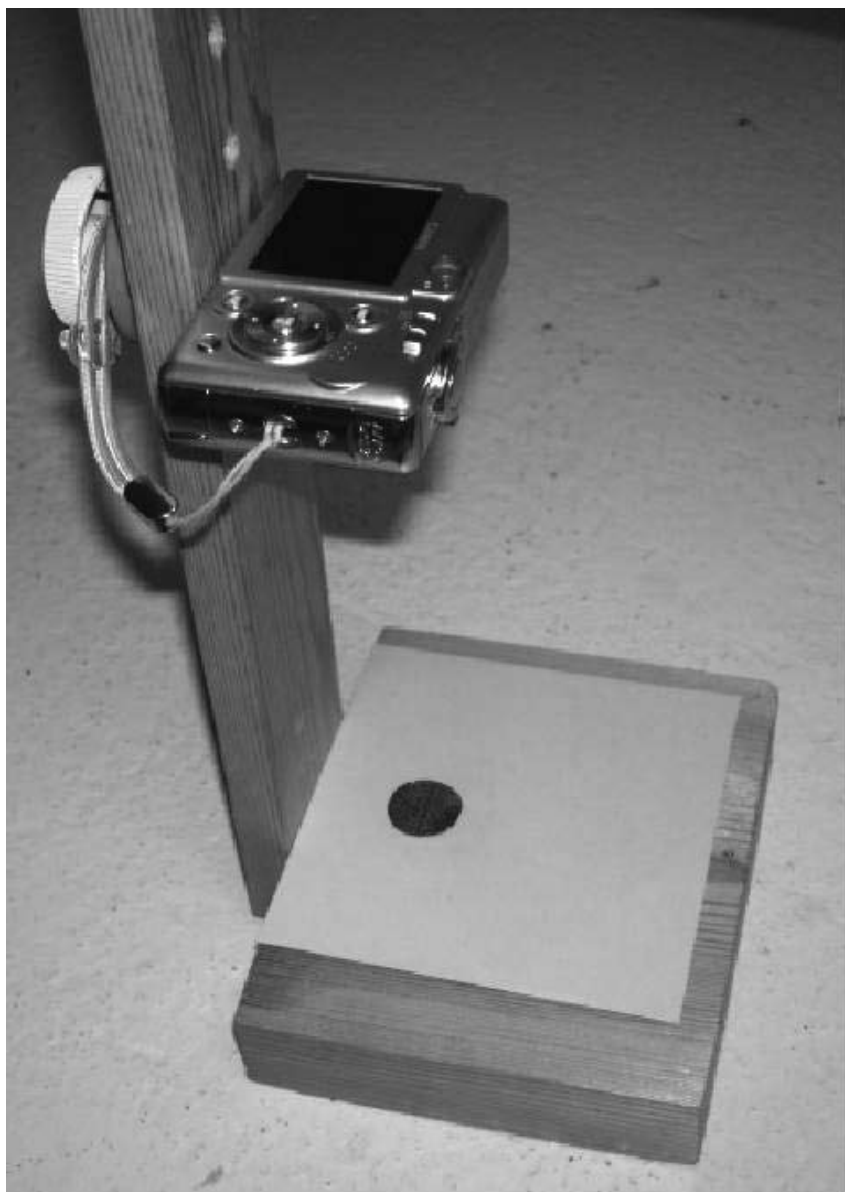
farve, der er en anelse mørkere end den grå farve i kanten af dit Word-program. Lyset skal helst komme fra ”nordvest”, da vore hjerner maksimerer 3D-opfattelsen ved netop det lysindfald. Ved andet lysindfald risikerer man, at billedet kommer til at fremstå negativt, således at bogstaver med videre virker som om de går ned i mønten.

Vi laver altid billeder med både for- og bagside på samme billede, når vi bearbejder fotografierne eller skanningerne i tegneprogrammet, men det er ikke strengt nødvendigt. Når billedet er klar, begynder stempeltegningen.

### **Digital stempeltegning**

Hent det billede, du skal bruge, ind i dit tegneprogram. Vi bruger og anbefaler gerne JASC Paint Shop Pro (PSP), der er billigt og kan købes på nettet. Det er absolut ikke nødvendigt at købe et dyrere program, men hvis man tilfældigvis har et sådant, er det også brugbart. Vores beskrivelse her refererer til anvendelsen af PSP. Begynd med at lægge et nyt (gennemsigtigt) lag over billedet: Layers > New Raster Layer, og gem det i et format, der kan holde lagene adskilt – i dette tilfælde ”.psp” (fig. 2).

Nu kan der tegnes. Ideen er, at der tegnes på det gennemsigtige lag, der senere frigøres fra fotografiet. I farvepaletten til højre kan man vælge en tydelig farve, der adskiller sig godt fra møntens farve - for eksempel rød. Ligeledes indstiller man tykkelsen af stregen, man tegner med - vi anbefaler en stregtykkelse på 2-3 pixler, afhængig af størrelsen på det billede, der skal tegnes. På et møntbillede, der fylder skærmen, er en stregtykkelse på 3 pixler passende i de fleste tilfælde<sup>6</sup>. Man kan tegne med musen, men hvis man skal tegne ret mange eller ret detaljerede billeder, må vi anbefale køb af et særligt udstyr<sup>7</sup>, hvorved man kan erstatte musen med en kuglepenlignende rekvisit, ligesom selve tegningen ikke foregår på musemåten, men på den tilhørende tegneplade. Pennen har den fordel frem for tegning med musen, at den - hvis man vender den om - fungerer som ”viskelæder”. Herved



*Fig. 1. Fotografering med kameraet monteret i stativ sikrer møntbilleder i samme størrelsesforhold.*

minimeres fejlene betydeligt. Desuden er det mere naturligt for de fleste at bevæge en pen frem for en mus.

Figur 3 viser to typer af tegneplader. De fås fra ca. 200 kr. som den til venstre, og op til flere tusinde kroner<sup>8</sup>. Den omstændighed, at man tegner på pladen og tegningen ikke kommer dér, men oppe på skærmen, værner man sig forbavsende hurtigt til<sup>9</sup>.

Når man begynder at tegne, støder man på det eneste punkt, hvor vores metode ikke kan, hvad stereomikroskopet kan. Man kan reelt ikke se højdeforskelle. Til gengæld tegner man almindeligvis efter et langt bedre billede på computerskærmen. Desuden har man den fordel, at det er let at ændre lysstyrke under tegneprocessen, hvis detaljer er utydelige på originalfotografiet, men husk at skifte til det gennemsigtige lag igen før du tegner videre, ellers kommer du til at tegne direkte på fotografiet. Gem undervejs og under alle omstændigheder, når din tegning er færdig - du får måske brug for at rette senere, og så er det ærgerligt at skulle til at tegne helt forfra.

Som nævnt ovenfor, skal man være opmærksom på at gemme tegningerne i et format, der kan håndtere lag. I Paint Shop Pro er det psp-formatet. Når tegningen er færdig, tager man en kopi af det øverste lag, der indeholder stregtegningen, og gemmer den i gif-format med gennemsigtig baggrund<sup>10</sup>. Det gør den fremtidige stempelsammenligning lettere, hvis man gemmer avers og revers hver for sig og samtidig sørger for, at møntens centrum er nogenlunde i billedets centrum.

Du har nu rene stregtegninger, som du enten kan holde for sig selv eller lægge på det oprindelige fotografi som vist her (fig. 4). Billederne kan naturligvis bruges til at udprinte på møntetiketter eller direkte til et digitalt møntkatalog på computeren. Men også mere numismatisk videnskabeligt ved stempelsammenligninger - se nedenfor.

Ud over den demokratisering, der ligger i, at den almindelige numismatiker i vore dage snarere må formodes at have et digitalt kamera end et stereomikroskop eller et fotogra-

fisk forstørrelsesapparat til sin rådighed, må denne metode siges at rumme andre fortrin: I et computertegneprogram kan størrelsen af en given afbildning (for eksempel en auktionsillustration fra internettet, hvor man ikke har haft mønten fysisk til rådighed og ikke kan være sikker på billedets størrelsesforhold) holdes op mod de billeder, numismatikeren har i sin database: man måler en fast størrelse i en af databasens mønter (for eksempel afstanden mellem våbenskjoldets sider eller korsarmenes længde) og tillemper herefter det digitale billede af den nye mønt. Eksempel: Et af databasens møntbilleder hentes ind i tegneprogrammet Paint Shop Pro. Klik på den stiplede firkant i værktøjslinjen til venstre. Klik nu på skjoldkorsets venstre yderpunkt, hold museknappen nede og træk musen til det tilsvarende yderpunkt i højre side. I bunden af skærmbilledet aflæses nu det markerede rektangels størrelse målt i pixler (en fuld skærm måler i bredden 1024 pixler), for eks. 10 x 300. Samme proces foretages for den nye mønt, her måler samme møntudsnit for eks. 10 x 234. Det er de store tal, der viser den vigtige afstand mellem de to yderpunkter, og ved hjælp af en lommeregner findes, at det nye billede skal forstørres med  $300/234 = 128\%$  for at matche udgangspunktet. Denne tilretning foretages da i tegneprogrammets menupunkt Image > Resize. Herefter vil det nye møntbillede direkte kunne sammenlignes med de i basen allerede eksisterende.

### Sammenligning af stempler

Vi er nu nået til stempelsammenligningen. Hvis man har en række fotos taget med samme apparat og stativ, så de passer indbyrdes i størrelse (eller via den ovenfor beskrevne metode er bragt til samme størrelse) kan en sammenligning nu foretages direkte: vores stregtegning printes ud på en transparent - gerne stadig i den tydelige, røde farve - som så efterfølgende lægges over udprintninger af fotos af de mønter, man ønsker stempeltegningen sammenlignet med. Hvis møntbilledet skal rummes på et A4-ark, kan

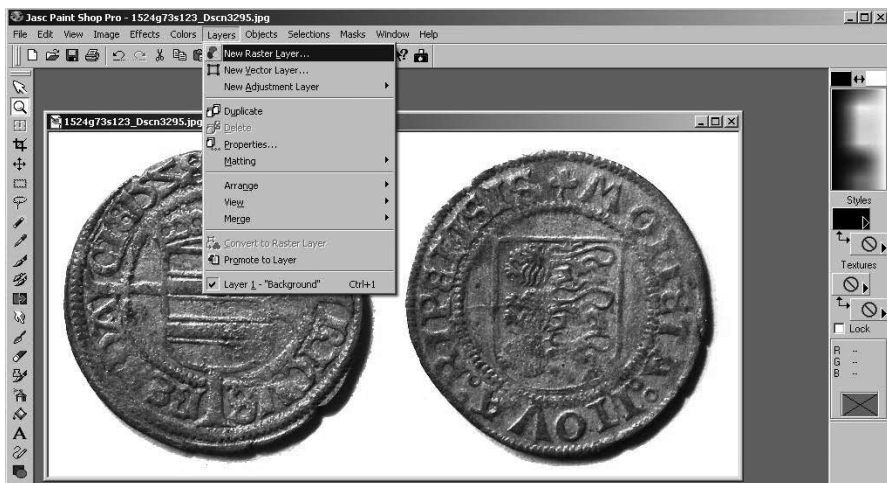


Fig. 2. Med menupunktet New raster layer kan man tegne på et ekstra lag, som så senere fritlægges og udgør den egentlige mønttegning.

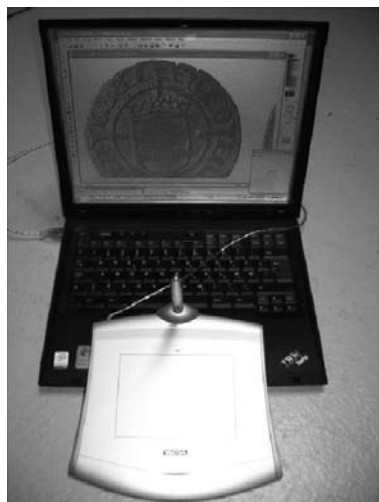


Fig. 3. To tegneplader.

det være nødvendigt at reducere størrelsen til for eksempel 80 % inden udprintning, men blot man er konsekvent, røkkes ikke ved metodens anvendelighed.

Men det kan blive bedre endnu. I vore dage må det forekomme rimeligt at forlade papir-metoderne og fastholde hele processen digitalt. Sammenligning af mønstempler finder da sted på følgende måde<sup>11</sup>: man åbner programmet Power Point, der er et standardprogram i Microsofts Office-pakker<sup>12</sup>. Skærmen renses for unødige rammer og andre forslag til almindeligt Power Point-brug. Gem evt. så slipper du for besværet næste gang du skal sammenligne tegninger.

Hent de billeder ind – to ad gangen – du ønsker at sammenligne, typisk et jpg-billede (foto) af en møntside og det nyligt tegnede gif-billede. I beskrivelsen opereres med et foto og en stregtegning. To stregtegninger kan naturligvis også bruges. De to billeder vil nu ligge på skærmen omgivet af forskellige firkanter. Du vil opdage, at næsten lige meget hvor stor umage du gjorde dig, da du fotograferede mønterne, så står de næsten aldrig præcist ens. Heldigvis kan man regulere møntbillederne, før de lægges over hinanden. Klik på den grønne prik (A) over stregtegningen; man kan nu dreje denne med eller mod uret, til den stemmer overens med fotoet. Hvis de to billeder ikke oprindelig stammer fra fotografier taget med samme kamera, er chancen for, at de har indbyrdes samme størrelse minimal. Det kan man heldigvis også rette på ved at trække i en af de hvide prikker (B) - men kun hjørneprikkerne, ellers risikerer man at forrykke forholdet mellem højde og bredde. Når billederne ser ud til at være lige store og ens vinklede, flyttes det ene over det andet: Højreklik i midten af det tegnede billede og før det ind over fotoet. Slip museknappen. Ofte kan det være nødvendigt at tilpasse størrelse og orientering et par gange, men til sidst kan det med meget stor sikkerhed konstateres, hvorvidt der foreligger stempelidentitet (fig. 5).

Man skal naturligvis passe på med dob-

belt- og trippelslag, der snarere er reglen end undtagelsen for mønter fra før 1600. Selv bevarede mønter kan have skævheder, der er svære at konstatere. Men også her er metoden god. Det kan eksempelvis være, at korsarme og FRED på ovenstående Frederik 1.-søsling passer smukt på første forsøg, men resten gør ikke. Prøv alligevel at lægge for eksempel REX over hinanden. Nu kan det være, at den sidste trefjerdedel passer. Hvis du så tjekker dine højopløsningsfotografier af de to mønter vil du sikkert kunne finde spor af dobbeltslag, hvilket så betyder, at selv om de to tegninger ved første øjekast synes forskellige, er de alligevel slået med samme stempel.

Fordelene ved denne metode er betydelige: Man holder hele processen digital; man kan ændre på billedernes indbyrdes størrelsesforhold ligesom man ikke som udgangspunkt er afhængig af at kende størrelsesforholdet på det billede, der arbejdes med; man kan sende og modtage billeder digitalt; man kan arbejde uden mikroskoper eller andet, vanskeligt tilgængeligt og dyrt materiel, og man får fastslået stempelidentiteten med lige så stor sikkerhed som ved de andre metoder. Endvidere lettes kontrolfunktionen: det bliver simpelt hen muligt for andre at efterprøve resultaterne.

Den fuldstændig maskinelle stempelsammenligning, hvor man afmærker et antal fikspunkter på det digitale billede, hvorefter der sker en programmeret sammenligning mellem den pågældende mønt og en ideelt set komplet elektronisk database, er sød fremtidsmusik og vil – når og hvis et sådant program skulle blive lanceret – i første omgang givetvis snarere blive et museums- og auktionshusredskab end hvermandseje. En sådan metode ville – med de fordele og ulemper, der måtte ligge i det – springe processen med stregtegninger over.

### Opbevaring

Som antydnet ovenfor, ligger digitale mønttegninger og -fotografier godt i en mappe på computeren. Det er let at lave en sikker-





Fig. 4. Eksempel på præsentation: Det oprindelige fotografi, den fritlagte tegning og museets seddel.

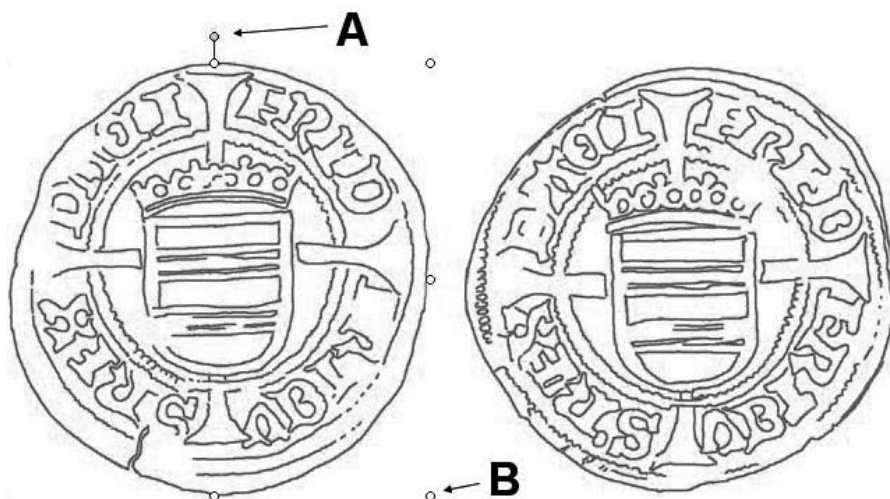


Fig. 5. Power Point – en metode, hvor tegningens indbyrdes identitet kan fastslås eller afvises.

```

<HTML>
<HEAD><TITLE>Stempeltegninger</TITLE></HEAD>
<BODY>
<TABLE>
<TR><TD ALIGN=CENTER><FONT face="Helvetica" size="+1"><B>Stempeltegninger</B></FONT></TD></TR>
<P>
<TR><TD ALIGN=CENTER><TABLE>

<TR>
<TD><A HREF="forside1.gif"><IMG SRC="forside1.gif" width="300" height="300" border=0><BR>forside1.gif</A></FONT></TD>
<TD><A HREF="bagside1.gif"><IMG SRC="bagside1.gif" width="300" height="300" border=0><BR>bagside1.gif</A></FONT></TD>
</TR>

<TR>
<TD><A HREF="forside2.gif"><IMG SRC="forside2.gif" width="300" height="300" border=0><BR>forside2.gif</A></FONT></TD>
<TD><A HREF="bagside2.gif"><IMG SRC="bagside2.gif" width="300" height="300" border=0><BR>bagside2.gif</A></FONT></TD>
</TR>

</TABLE>
</BODY>
</HTML>

```

Fig. 6. html-tekst. Redskabet til en fornuftig og systematisk opbevaring af digitale møntbilleder, herunder digitale stregtegninger.

hedskopi, og enhver skade, der kunne afstedkommes ved brand eller tyveri er udelukket, ligesom situationen, hvor man ønsker afklaret et spørgsmål, men ikke befinder sig hjemme ved papirarkivet, ikke længere er et problem: mappen med filerne ligger på et USB-stik i lommen.

Men der er yderligere fordele ved den digitale opbevaring: på internetadressen [www.gladsaxegymnasium.dk/2/stempeltegninger.htm](http://www.gladsaxegymnasium.dk/2/stempeltegninger.htm) har vi lagt en fil med for- og bagside af en stempeltegning af en Frederik 1.-søsling. Vælg man Vis > Kilde ses billedet vist på fig. 6.

Vælg Filer > Gem som, og gem filen under et passende navn. De vigtigste linier i denne html-kode, som du i øvrigt ikke behøver forstå, er det midterste afsnit. Her forekommer 3 gange filnavnet "forside.gif" henholdsvis "bagside.gif". Når du har lavet dine første stempeltegninger, gemmer du dem i samme mappe som ovenstående, idet du ændrer forside.gif og bagside.gif til de aktuelle filnavne, som du har givet dine tegninger. Klik gem. Forud for næste sæt tegninger kopieres midterste afsnit – fra <TR> til </TR> – og placeres umiddelbart under dette. Atter tilrettes filnavnene og filen gemmes. Når filen åbnes, ses nu de tegnede mønter i en række under hinanden, lige til at rulle igennem. De er tilpasset samme størrelse<sup>13</sup>, uanset i hvilken størrelse, de oprindeligt blev tegnet i og ved

klik på filnavnet under møntbilledet, vises den oprindelige tegning. Her kan en første gennemgang og sammenligning foretages visuelt og de mønter fremfindes, der frembyder så megen tvivl om stempelidentifikation, at ovenstående sammenligningsmetode må benyttes. Denne arkiveringsmetode giver et godt overblik sammenlignet med traditionelle papirmapper<sup>14</sup>.

Med en ekstraudgift på nogle få hundrede kroner (vi havde computer, programmer og fotografiapparat i forvejen) har vi således en fuldt operativ metode til stempelsammenligninger. Vi har tegnet adskillige hundrede møntbilleder, som de ovenfor viste, og det er vor erfaring at metoden er fuldt lige så god som andre. Desuden bruger den hverken papir eller det dyre printerblæk.

Til slut skal der dog lyde en advarsel. Lad være med at tegne for længe ad gangen. Selv om du er god til at slappe af i armen medens du tegner, så kan to - tre timers tegning mærkes i skuldre og nakke, og det er næppe sundt.

God fornøjelse!

- <sup>1</sup> Stempeltegning er egentlig en upræcis betegnelse, da stempler er spejlvendte.
- <sup>2</sup> Internetsiden Dansk Mønt [www.gladsaxegymnasium.dk/2/](http://www.gladsaxegymnasium.dk/2/) har - i al beskedenhed - i en årække været den vigtigste internetside om danske og danskrelaterede mønter.
- <sup>3</sup> H. H. Schou: *Danske og norske Mønter 1448-1923*, København 1926. Genoptrykt 1983.
- <sup>4</sup> Aagaard, Sven: Stempelundersøgelse ved anvendelse af stereomikroskop med tegneapparat. I: *NNUM* 1984, side 112-115. Artiklen ligger i fuldtekst på Dansk Mønt.
- <sup>5</sup> Det kan klares meget billigt. Se fotografiet. Der er brugt to stykker træ, tre skruer og en stativskruer. Sidstnævnte kan fås hos fotohandlere, hvis du ikke kan finde en, der passer, i en af dine rodekasser. Det skal bare være en skrue, der er lang nok og passer til gevindet i bunden af dit kamera.
- <sup>6</sup> Alle stempeltegningerne af borgerkrigsmønter på internetsiden Dansk Mønt (undtagen Aagaards tegninger til Kaaberauktionen) er lavet på denne måde.
- <sup>7</sup> Det til denne artikel anvendte tegnemateriel er af mærket WACOM, der for øjeblikket synes at være næsten det eneste på markedet.
- <sup>8</sup> Den billige model er en tilbudsvare. Et andet af vore tegneapparater kostede ca. 1700 kr.
- <sup>9</sup> Man kan købe en tegneplade, hvor det er skærmen, der er tegnepladen. Vi har ikke prøvet den type, men de kan fås fra cirka 6000 kr.
- <sup>10</sup> Når man har sit psp-billede gør man følgende. Kopier (Ctrl C). Tegnlaget skal være øverst, hvilket normalt giver sig selv. Sæt ind (Ctrl V). Man har nu en ternet baggrund med tegningen på. Vælg Layers > Merge > Merge all. Den ternede baggrund bliver hvid (hvis man har hvid som baggrundsfarve). Her kan man evt. ændre billedstørrelsen, så den passer med andre billeder.

- Reducer farverne til 256: Colors > Decrease to 256 colours. Klik i en af de to øverste ringe og tryk OK. Vælg dernæst Colours > Set palette transparency og klik i midterste ring (set the ...). Tjek med Proof og ternene skulle gerne vise sig igen. Vælg OK. Til sidst: Save as > vælg gif-formatet.
- <sup>11</sup> Den følgende beskrivelse kan forekomme noget teknisk og er måske lettere at demonstrere ved computeren. Vi håber imidlertid ikke, at læseren lader sig skræmme, men understreger tværtimod, at den her beskrevne fremgangsmåde efter vor bedste overbevisning repræsenterer det på alle måder bedste moderne redskab i forbindelse med arbejdet med møntstempler.
  - <sup>12</sup> Har du et af de dyre tegneprogrammer kan sammenligningen foretages her, men en af vore pointer er netop, at man kan klare sig med programmer, der i forvejen ligger på computeren. Som måske bekendt er Power Point egentlig beregnet til helt andre formål.
  - <sup>13</sup> Dette betyder imidlertid, at mønter, der ikke har samme højde og bredde, strækkes af opsætningen, der søger at indpasse mønterne i et kvadrat. Som en første identifikation er listen imidlertid fortrinlig og ved klikket på linket under mønten vises den korrekt.
  - <sup>14</sup> Metoden er naturligvis ikke begrænset til mønttegninger. Også fotografier egner sig fortrinligt til denne arkiveringsform. Husk, at for- og bagsidebillede skal gemmes hver for sig. Hvis man – for eksempel fra en internetside – har et billede, der indeholder både for- og bagside i ét billede, hentes dette ind i tegneprogrammet og deles i to: I PSP vælges i menuen til venstre menupunktet med det stiplede rektangel, musen markerer den første møntside i en så kvadratisk form som muligt, og der vælges Image > Crop to selection. Vælg Filer > Gem som osv.

## *Numismatisk tidskrift på internet*

www.myntstudier.se



Fig. 1. Udsnit fra Kristelig Fagforenings hjemmeside.

# Hollandsk mønt i dansk reklame



Fig. 2. Udsnit fra hjemmesiden med mønten.



Fig. 3. Gelderland, hertug Karl af Egmont (1492-1538), guldridder (efter van der Chijs).

Her i vinteren 2009 har Kristelig Fagforening kørt en reklamekampagne for at hverve nye medlemmer. Hovedfiguren i reklamen er en middelalderlig ridder, og hele kampagnens atmosfære er inspireret af middelalderens univers. Oplysning om prisen for medlemskab står i en rund kartusche med middelalderagtige bogstaver omkring (fig. 1).

Hvis man ser nærmere på indskriften, opdager man, at der står: +MON[eta] NOVA AVREA DVCIS GELRE = Hertugen af Gelderlands nye guldmønt (fig. 2). Det er altså tydeligvist en møntindskrift. Kartuschen med prisen dækker over møntens motiv, men den pågældende indskrift tillader ikke desto mindre en temmelig entydig bestemmelse af mønttypen: det drejer sig om en såkaldt guldridder fra slutningen af 1400-tallet<sup>1</sup> (fig. 3).

Gelderland er et hertugdømme i den østlige del af Holland. Der er den pikante detalje ved hertugens udmøntninger, at de – som en del andre hollandske møntudstedere – var efterligninger af andre montherrers mønter, men fremstillet i temmelig dårligt guld<sup>2</sup>. Guld-

ridderen var således oprindelig en fuldlødig mønt præget i de sydlige Nederlande af hertugen af Burgund. Nu kunne den traditionelle fagbevægelse i Danmark – konkurrenterne til Kristelig Fagforening – nok gnide sig i hænderne og tolke valget af den dårlige guldmønt til reklamen som et symbol på, at medlemskab i Kristelig Fagforening er et underlødigt discount-produkt. Men Kristelig Fagforening kunne så svare: hvorfor skal man betale værdien af en fuldgyltig guldmønt (de traditionelle fagforeningers højere kontingent), når man kan nøjes med en billigere en af slagsen...

Snart bliver reklame-verdenens nye mantra vel: Sig det med mønter!

JCM

<sup>1</sup> P. O. van der Chijs, *De munten der voormaligen graven en hertogen van Gelderland*, Haarlem, 1852, planche IX,1-2 og XV, 9-10.

<sup>2</sup> S. Scheers, J. van Heesch, R. van Laere, *Franc comme l'or*, Tongres 1991, s. 67.



# Auktioner på internettet [www.lauritz.com](http://www.lauritz.com)

Lauritz.com er i dag Danmarks største auktionshus og Skandinaviens førende kvalitetsauktion på internettet. På få år har Lauritz.com etableret en handelsplatform med over 300.000 besøg og 130.000 bud ugentligt. Hver dag introduceres ca 1.000 nye varer.

Handel på [www.lauritz.com](http://www.lauritz.com) bygger på åbenhed, overskuelighed og tillid. Klik ind på [www.lauritz.com](http://www.lauritz.com) og læs, hvordan du hurtigt, nemt, sikkert og billigt kan sælge og købe effekter på auktion. Hvis du vil sælge eller have vurderet din samling, kan du kontakte 1 af de 14 lokale Lauritz.com huse i Skandinavien.

Sælgersalær kun 10% (min. kr.100,- pr. lot)

Købersalær kun 18%

Afregning senest 30 dage efter hammerslag

Alle varer sættes på auktion senest 14 dage efter indlevering

Kvalitetsfoto af alle auktionsnumre

Fyldestgørende varebeskrivelse

Kvalificeret numismatisk betjening

Forsendelse mod betaling

# Lauritz.com

A bid better

København/Herlev 4450 9800 · Helsingør 5858 5891 · Roskilde 4674 4040  
Næstved 5577 3004 · Århus 7020 4460 · Aalborg 9812 3000 · Kolding 7633 6030  
Ringkøbing 7244 9999 · Odense 6396 2240

# Jørgen Kocks gravsten i Skt. Petri Kirke i Malmø

Borgmester og møntmester Jørgen Kocks (cirka 1487-1555/56) gård på hjørnet af Västergatan og Frans Suellsgatan i Malmø er velkendt. Det drejer sig om Skandinaviens bedst bevarede og mest imponante sengotiske borgerhus. Ifølge årstal på facaden er det bygget 1525<sup>1</sup> – bestemt en udflugt værd! Vi kender også et portræt af ham, malet 1531<sup>2</sup>. Derimod er hans gravsten, om ikke ukendt, så dog mindre kendt<sup>3</sup>. Den er da også ilde tilredt af tidens tand, den er meget slidt og slået itu ved C. G. Brunius restaurering af kirken omkring 1850, så der kun er omtrent halvde-

len tilbage. Men den kan frit beses i Malmøs Skt. Petri Kirke, hvor den ligger i midtgangen, og hvor der også er meget andet interessant at beundre!

JCM

<sup>1</sup> Helge Andersson og Sven Rosborn (red.), *Jørgen Kocks gård i Malmö* (temanummer af *Malmö fornminnesförenings tidskrift*, nr. 4, 1979).

<sup>2</sup> Sammesteds, s. 45.

<sup>3</sup> Sammesteds, s. 61 (stregtegning), 62 og note 46-47 med henvisninger til tidligere litteratur.



Fig. 1. Jørgen Kocks gravsten. Foto JCM 2008.

# To vigtige bøger om Norges møntvæsen

De to norske numismatikere, Kolbjørn Skaare og Svein H. Gullbekk, som er eller har været knyttet til Universitetets Myntkabinett i Oslo – i dag Myntkabinettet ved Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo, har hver udgivet en bog. Der er al mulig grund til at omtale de to bøger her i bladet.

Den ældre af de to forskere, Kolbjørn Skaare, satte sig for at afslutte Bjørn R. Rønningss store monografi om Den Kongelige Mynt fra grundlæggelsen i 1600-tallet og frem til lukningen i 1806<sup>1</sup>. I sin tilværelse som pensionist har professor Skaare nu sat sig for at skildre den under krigen mod England 1807-14 genopstandne Kongelige Mynt på Kongsberg samt dens videre historie indtil privatiseringen og navneskiftet 2003. Den Kongelige Mynt, som i et par år, 2001-03 var et aktieselskab, hvor samtlige aktier ejedes af Norges Bank, skiftede i 2003 status. Aktierne blev købt af Samlerhuset Norge AS og Mint of Finland Ltd., samtidig skete navneskiftet til Det Norske Myntverket.

Skaare har skrevet sin bog på en enkel overskuelig måde og i et klart og tydeligt sprog, som gør den let tilgængelig. Han skildrer den genopstandne Mynt under Englandskrigens vanskelige vilkår. Derefter forholdet til de styrende myndigheder, først og fremmest Finansdepartementet i Oslo samt Norges Bank. Et særligt kapitel er viet møntsystemerne. Her er det den norske speciedaler, den norske krone under den skandinaviske møntkonvention samt endelig særskillede mønter fra 1924, der er vigtig. Et særlig, men i øvrigt ikke specielt omfattende afsnit, omfatter det tekniske udstyr ved prægningen, mens et afsnit på næsten 60 sider omfatter de vigtige og centrale afsnit om stab og mandskab. Her gennemgås hele det omfattende persongalleri fra møntmestre og senere møntdirektører til møntarbejdernes fagforening – et vigtigt emne, for fagforeningerne har, så vidt undertegnede

ved, altid stået stærkt på Kongsberg. Derefter følger afsnit om bygningerne og besøg af Møntherren, det vil sige kongerne. Der afsluttes med afsnit om Den Kongelige Mynt som medaljeproducent, her behandles specielt de to store medaljører Ivar Thronsdén og Øivind Hansen. Derefter følger afsnit om mindemønter, Mynten og samfundet samt i afslutningskapitlet en summarisk oversigt, år for år, over de mønter, der blev præget 1807 til 2004, med angivelse af produktionens størrelse. Her har det for undertegnede været slående, at mens der prægedes noget over 800.000 norske 20-kroner i guld i perioden 1874 til 1910, så var antallet af norske 10-kroner i guld langt mere beskedent, blot omkring 120.000 (fordelt på fire år 1874, 1877, 1902 og 1910).

Man mærker mange steder Kolbjørn Skaares personlige engagement. Og dette er ikke så mærkeligt, for han er siden 1968 medlem af Den Kongelige Mynts prægekomité, og han har således gennem mere end 40 år haft en ganske central placering i Den Kongelige Mynts arbejde.

Bogen er forsynet med nyttige ordforklaringer, en solid litteraturliste og et meget nyttigt personregister, hvor Kolbjørn Skaare har bestræbt sig på at samle en mængde personoplysninger, som det ellers kan være svært at komme over. Lidt ukonventionelt er arkivoversigten anbragt forrest i bogen under overskriften 'Om arkivsituasjonen'. Når henvises til henvisningerne i noterne især går på den trykte litteratur, og at der kun i begrænset omfang henvises til Myntens efter alt at dømme righoldige arkiv, kan det måske antages, at der faktisk har været tale om en forfatteren ikke helt nem 'arkivsituation'. I dag er arkivalierne afleveret til det norske statslige arkivvæsen, og de opbevares i Statsarkivet i Kongsberg, hvor de kan benyttes<sup>2</sup>.

Man kan næsten sige, at Kolbjørn Skaare med sin bog om Mynten på Kongsberg rakte



faklen videre til sin yngre kollega. For nogle måneder efter kom Svein H. Gullbekks bog om Pengevæsnets fremvækst og fald i Norge i middelalderen. Her er der tale om en disputats, som nu er blevet gennemarbejdet af forfatteren selv og derefter med støtte blandt andet fra Norges Bank er udkommet hos det velrenommerede universitetsforlag i København, Museum Tusculanums forlag. Det er undertegnede opfattet, at vi her har at gøre med en bog, der lægger an til at blive en moderne klassiker, ganske som Kolbjørn Skaares disputats fra 1976<sup>3</sup>.

Svein H. Gullbekk har i mange år, nu som førsteamanuensis, været knyttet til Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo, og han har et omfattende, både videnskabeligt og populært forfatterskab bag. Nu kan vi lykønske med den definitive udgave af disputatsen, som i en foreløbig version (billigt trykt i stærkt begrænset oplag) blev forsvaret for den filosofiske doktorgrad ved Universitetet i Oslo 8. marts 2003. En udførlig omtale ved de to officielle opponenter, Kenneth Jonsson og undertegnede fremkom her i bladet samme år<sup>4</sup>. I dag, knap seks år senere, foreligger den gennemreviderede, smukt udstyrede og smukt trykte bog. Undertegnede har som faglig konsulent for forlaget levet med i bogens tilblivelse og er således ikke nogen helt neutral anmelder.

Sveins store indsats ligger i at forene beherkselsen af de norske skriftlige middelalderkilder med selve møntmaterialet. Der igennem viser han i hvor høj grad Norge i Højmiddelalderen, fra anden halvdel af 1100-tallet og godt to hundrede år frem, har været monetariseret. Dette står som en stor landvinding i forhold til det traditionelle billede, hvor man først og fremmest forestillede sig et betalingsmiddel som smør. Smør har jo givetvis også været benyttet, men uanset Norges kolde vintre, har det også varme somre, og så kan smør, vel også i middelalderen, nok have været lidt vanskeligt at håndtere.

Hvad produktion og brug af mønter angår synes Norge således, i lyset af Sveins forsk-

ning, at have stået på højde med de andre nordvesteuropæiske lande i perioden ca. 1180 til ca. 1360/80. Nedgangen hang blandt andet sammen med Den Sorte Død (Svartedauden), som hærgede nogle år midt i 1300-tallet. I omkring hundrede år indtil kong Hans' regering fra 1483 havde Norge ikke noget eget møntvæsen. Men mekanismer og detaljer fra Norges raffinerede og højtudviklede møntvæsen fra de foregående to hundrede år kan nu studeres i Svein Gullbekks bog. I et appendiks er samlet alle de metalanalyser, der med bidrag fra Norges Forskningsråd og Norges Bank blev foretaget i 1960'erne og 1970'erne på Kjeller<sup>5</sup>. Her har Svein høstet hvad forgængerer har sået, et godt eksempel på hvorledes forskergenerationerne står på skuldrene af hinanden. Fremtidige forskere vil sikkert vide at kunne få endnu mere ud af dette materiale.

Man må ønske, at Svein får tid og kræfter til at færdigbearbejde det kæmpestore fundmateriale fra Norges middelalderlige kirkegulve. Her vil der sikkert komme et på mange måder lige så værdifuldt materiale, der imidlertid også vil kunne belyse møntbrugen i selv de fjerneste dale og bebyggelser i Norges store land.

Bogen er forsynet med et English summary, 'Use of Money in Medieval Norway', s. 306-17.

*Jørgen Steen Jensen*

Kolbjørn Skaare; *Mynten, myntene og medaljene. Den Kongelige Mynts historie 1806-2004 med linjer tilbake til starten i 1686 (1628)*. Det Norske Myntverket/Cappelen Damm AS, Oslo, 2008. 350 sider, mange illustrationer. Indbundet i stift bind. ISBN 978-82-02-27974-5. Pris: 479 NOK.

Svein H. Gullbekk, *Pengevesenets fremvækst og fald i Norge i middelalderen*. Museum Tusculanums Forlag, Københavns Universitet Amager (Njalsgade 126, 2300 København S.). English summary. Smukt trykt, mange illustrationer i farve. Indbundet. Pris: 350 DKK (for medlemmer af DNF 280 DKK+porto). ISBN 978 87 635 05710.

- <sup>1</sup> Bjørn R. Rønning, *Den Kongelige Mynt 1628-1686-1806*, Universitetsforlaget, Oslo, 1986. Denne vigtige bog blev anmeldt af Børge Rønne her i bladet, 1987, s.17-19.
- <sup>2</sup> Oplyst af Michael Märcher.

- <sup>3</sup> Kolbjørn Skaare, *Coins and Coinage in Viking-Age Norway*, Universitetsforlaget, Oslo, 1976.
- <sup>4</sup> *NNUM* 2003, s. 128-36.
- <sup>5</sup> Det drejer sig om mange hundrede analyser, s. 356-375.

# Silvia Mani Hurter

1933-2009

Budet om Silvia Mani Hurters död den 19 januari kom chockartat plötsligt och oväntat. Drygt en vecka tidigare hade hon råkat ut för ett olyckligt fall på en gata i New York, där hon tillfälligt befann sig. Hon togs omedelbart till sjukhus och opererades, men efter kort tid tillstötte komplikationer och hennes tillståndet förvärrades snabbt.

Vid sin bortgång var Silvia en sedan länge välkänd och respekterad person inom den internationella numismatiken. Hon gjorde en märklig och beundransvärd karriär. Utan högre akademiska examina men väl utbildad i moderna och klassiska språk blev hon redan som ung (1954) anställd vid den numismatiska avdelningen hos Bank Leu i Zürich, en firma som hon sedan kom att ägna hela sitt yrkesverksamma liv. Hennes dåvarande chef, Leo Mildenberg, tog sig an sin begåvade medhjälpare och blev hennes entusiastiska lärare i numismatik, främst inom det grekisk-romerska fältet. Efter Leo Mildenbergs pensionering 1983 efterträdde Silvia honom som chef för den numismatiska sektionen och 1985 blev hon Deputy Director för Bank Leu, en hög position för en kvinna i det kvinnokonservativa Schweiz. Efter en omorganisering 1992 fortsatte hon som chef för Leu Numismatik fram till sin pensionering 1998. Pensioneringen blev det emellertid aldrig så mycket av. Arbetet fortsatte, och när olyckan i New York inträffade befann hon sig där på tjänsteresa.

Silvias insatser sträcker sig över många områden. Hon var en mycket skicklig fotograf och bidrog i hög grad till att Leus kataloger genom åren hållit en osedvanligt hög standard. Hon blev tidigt en aktiv medlem i Schweizerische Numismatische Gesellschaft vars första kvinnliga president hon var under åren 1994-2002. Ett för henne själv än viktigare uppdrag inom hemlandet var redaktörskapet för Schweizerische Numismatische Rundschau (SNR), en uppgift som hon 1987 övertog efter H.A. Cahn och hade kvar ännu vid sin bortgång tillsammans med Markus Peter.

I det internationella samarbetet blev hon känd bl.a. för sin kamp mot förfälskningsindustrin, som dessvärre ständigt växer. Hon var länge redaktör för den viktiga Bulletin on Counterfeits, utgiven av IAPN. Det blev hon som slutgiltigt och med välgrundade argument i en högtintressant recension i SNR 1993 avslöjade ett mångdiskuterat "utgrävningsfynd" från Klazomenai (i nuvarande västra Turkiet). Även andra föregivet sensationella och unika fynd avslöjade hon och skördade därvid stundtals mera klander än ära.

Först efter många läroår hos Leo Mildenberg och träget eget arbete publicerade Silvia sin första artikel 1966, en fyndpublikation. Även i fortsättningen blev studiet av myntfynden ett av hennes viktigaste intressen och hon har bidraget med ett flertal viktiga publika-

tioner av detta slag. På senare år ägnade hon sig särskilt åt det antika Sicilien. Till lycka för numismatiken hann hon med att mindre än ett år före sin bortgång fardigställa och utge sitt till omfånget största arbete, den vackert illustrerade och vältryckta monografin "*Die Didrachmenprägung von Segesta*", tillägnad hennes då nyligen avlidne make, Heinz A. Hurter. Silvia ställde alltid stora krav på sig själv och hade många uppgifter, som krävde tid och engagemang även på det privata planet. Hennes bibliografi är trots detta omfattande och kommer att publiceras av Carmen Arnold Biucchi i den volym av SNR 2009, som skall tillägnas henne.

Silvia var den bästa av kolleger, alltid generös med att dela med sig av det rika fotomaterial som samlades i det Leuska arkivet och alltid en inspirerande vän att umgås och diskutera med. Som person hade hon en självklar pondus samtidigt som hon hade en stark integritet och höll en viss distans till omvärlden. Som gammal tänker man ofta på människor man träffat under ett långt liv. Silvia hör till dem det varit en lycka att få lära känna.

*Ulla Westermark*



*Silvia Mani Hurter i Segesta, oktober 2007*

## DANMARKS ÆLDSTE MØNTSTEMPEL

Enestående fund fra Ribe af møntstempel fra 1214-1230



*Læs om det spændende fund i  
NNUM nr. 3 august 2007*

**Særudstilling på  
Den kongelige Mønt- og  
Medaillesamling**

Åbner d. 14. maj 2009



# Arne Ellerhusen Holm

11. juni 1911-31. januar 2009

Arkitekten, billedkunstneren og myntsamleren professor emeritus Arne Ellerhusen Holm døde i Oslo lørdag 31. januar 2009, 97 år gammel. En stor personlighet og en viktig støttespiller for NTNU-Vitenskapsmuseet i Trondheim har gått bort.

Arne E. Holm ble født i Bergen 11. juni 1911, men vokste opp i Trondheim. Han avla sin arkitekteksamen ved Norges Tekniske Høyskole i Trondheim (NTH) i 1937 og var elev av Jean Heiberg og Georg Jacobsen ved Statens Kunstakademi i 1934-35 og i 1938. I 1938 ble han lærer ved Statens håndverks- og kunstindustriskole, en stilling han besatt til 1947, da han ble utnevnt til professor i tegning og fargebruk ved sitt gamle lærested NTH. Arne E. Holm var svært aktiv på flere felter. Han har markert seg som maler og grafiker og er bl.a. innkjøpt av Nasjonalgalleriet og Riksgalleriet. Holm har tegnet internasjonalt anerkjente frimerkeutkast og vant 1. pris i konkurransen om Europa-merket i 1963. I 1989 tegnet Holm også Trondheims byflagg. I tillegg til sin faglige og kunstneriske innsats har han innehatt flere verv. Han har vært formann i Unge Kunstneres Samfund, Trondheim Kunstforening og har vært statens representant i styret for Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum. I 1960 ble han innvalgt som medlem i Det Kongelig Norske Videnskabers Selskab (DKNVS), hvor han var visepreses fra 1974 til 1978. I 1989 mottok Holm selskaps høyeste utmerkelse, Gunnerus-medaljen, på grunn av sin store vitenskapelige og kunstneriske innsats. I 1979 ble Holm Ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden, for sitt virke for norsk kunst og arkitektur.

Arne E. Holm har gjennom en årrekke både samlet på og skrevet om antikke mynter, og var godt kjent og respektert både i det norske

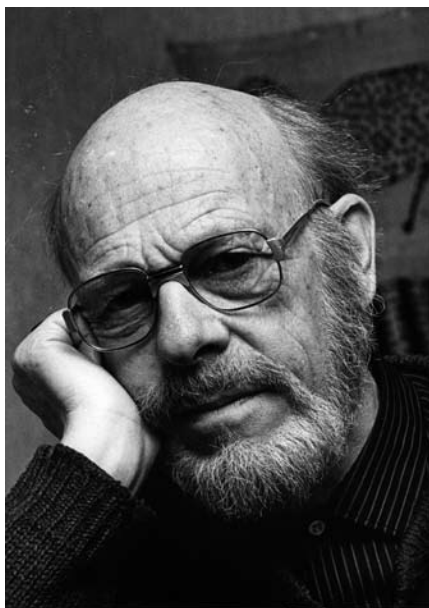
myntsamlermiljøet og blant fagnumismatikere. Det finnes mange måter å samle mynter på, og Holm konsentrerte sin interesse om en rekke mynthistoriske og religionshistoriske tema, som har gjort samlingen til en meget interessant studiesamling. Det var i liten grad praktmynten som opptok Holm, men ofte den slitte bronsemynten som volder problemer med hensyn til bestemmelser og ikonografi. Det er ofte ved studiet av slik mynt numismatikeren gjør sine viktigste oppdagelser. Karakteristisk nok var romerske keisertidsmynter fra Alexandria, såkalte alexandrinere, et av Holms viktigste samlerområder. I tillegg til det tematiske var Holm opptatt av den tekniske og plastiske utformingen av mynten.

I 1973 testamenterte Holm sin myntsamling til Det kongelige Norske Vitenskabers Selskab Museet i Trondheim (i dag: NTNU-Vitenskapsmuseet). Samlingen omfatter totalt 3.442 mynter, hovedsakelig greske, romerske og bysantinske. Gaven ble i sin helhet overført museet i perioden 1998 til 2006 og er holdt samlet ved NTNU-Vitenskapsmuseet under betegnelsen *Arne E. Holms samling*. I tillegg til myntene omfatter gaven også arkivalia og numismatisk litteratur. Betydningen av Arne E. Holms gave for NTNU-Vitenskapsmuseet er meget stor. Tilførselen av et betydelig antall antikke og bysantinske mynter har medvirket til å dreie samlingens profil i retning av en mer fullverdig studiesamling, og har på samme tid økt museets mulighet til å tilby sine studenter et bredere og mer representativt materiale i undervisningen på viktige felter innen mynthistorien. Sist, men ikke minst, har museet et bredere grunnlag for fremtidige myntutstillinger, og utstillinger hvor mynter kan inngå.

I tillegg til sin store myntgave var Arne E.

Holm, sammen med preses i DKNVS, Peder Borgen, en viktig støttespiller for NTNU-Vitenskapsmuseet i arbeidet for å få opprettet en vitenskapelig stilling i numismatikk ved museet. Etter myntsamlingens siste bestyrer Olaf A. Digre død i 1969 ble samlingen bestyrt av lederne for Antikvarisk (senere Arkeologisk) avdeling, men det var et klart ønske om å få opprettet en heltidsstilling i numismatikk - ikke en deltidsstilling som det til da hadde vært. Senhøsten 1996 ble en stilling som førsteamanuensis i numismatikk utlyst, delvis som et resultat av Holms utrettelige innsats. Arne E. Holm beholdt sitt engasjement for NTNU-Vitenskapsmuseet helt til det siste.

*Jon Anders Risvaag*



## DANSK NUMISMATISK FORENING

### Mødelokalet

**Bethesda, Rømersgade 17** – Israels Plads,  
København K. Kl. 18.15

Øvrige aktiviteter og auksjonslister findes på  
foreningens hjemmeside:  
<http://www.numismatik.dk>

Onsdag 13. maj 2009  
Onsdag 23. september 2009  
Onsdag 14. oktober 2009



## NORSK NUMISMATISK FORENING

### Norsk Numismatisk Forening

Fra og med august 2008 vil alle medlemsmøter avholdes på Grand Hotel, Karl Johansgate 31, møterom Gerhardsen.

Tirsdag 26. maj 2009  
Kommisjonsbud til [peroenge@nokab.no](mailto:peroenge@nokab.no) eller Per Olav Engeset, Peiskrokveien 15, 1482 Nittedal.



## SKÅNES NUMISMATISKA FÖRENING

Mötesdagar, 2009  
7 maj, 24 september, 29 oktober, 26 november

Mötena äger rum på IOGT:s Ordenslokal,  
Kungsgatan 16A, Malmö, kl 19:00 med visning av mynten från 18:00.



## SUOMEN NUMISMAATTINEN YHDISTYS NUMISMATISKA FÖRENINGEN I FINLAND

Numismatiska Föreningen i Finland  
Föreningens klubblokal: Mechelininkatu 15  
B 47, FIN-00100 Helsingfors.  
Tel. 358-9-66 22 81, tisdagar kl. 9-13 och  
torsdagar kl. 13-17.  
Fax 358-9-6228 0204.

Samtidigt gäller dessa tider för auktionsförrättare Hannu Männistö.  
Hemsida: <http://www.snynumis.fi>  
Formand: Aimo Linkosalmi  
e-mail: [sny@snynumis.fi](mailto:sny@snynumis.fi)



## SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Föreningslokalerna är öppna för medlemmar – gärna med sällskap.  
SNFs kansli, Banérgatan 17 nb, SE-115-22 Stockholm. Tel. 46-(0)8-667 5598; fax 667 0771. Buss nr. 4, 44; T-bana Karlaplan.

*Kansli:* Besökstid 10.30-13.00 onsdag och torsdag.

*Stängt:* Midsommar - 1 september; jul- och nyårshelgerna.

*Internet hemsida:*

<http://www.numismatik.se>

E-mail: [info@numismatik.se](mailto:info@numismatik.se)

*Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*  
udgives siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union.  
Udkommer i 2009 med fire numre, februar, maj, august, og november.

Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henvendelse til redaktionen for 150 DKK. plus moms. I år 2008/2009 porto i Danmark 40 DKK., Norden og Europa 70 DKK., andre verdensdele 100 DKK.

*Redaktionen:*

Hovedredaktør: museumsinspektør  
Jens Christian Moesgaard.

Adresse: Den kgl. Mønt- og Medaillesamling,  
Nationalmuseet, DK-1220 København K.

Tlf.: 33 47 31 44.

E-mail: [jens.christian.moesgaard@natmus.dk](mailto:jens.christian.moesgaard@natmus.dk)

Ansvarlig over for presseloven: Formanden for Dansk Numismatisk Forening, økonomikonsulent Preben Nielsen.

*Lokalredaktioner:*

Møntkabinetterne i de fem lande.

*Annonceredaktion:* Preben Nielsen

Galionsvej 12, 2 th.

1437 København K

Tlf. (dag) 20 20 78 16.

Eftertryk af artikler m.v. kun med forfatterens tilladelse og kun med angivelse af kilden.

Afleveret fra trykkeriet 1. maj 2009

Frederiksberg Bogtrykkeri A/S.

# Mønter søges

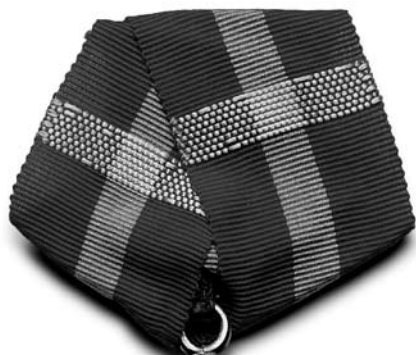
Netop nu søger vi mønter, medailler og pengesedler til vores kommende møntauktioner.

Bruun Rasmussen afholder ca. 10 internationale møntauktioner årligt i Bredgade. Disse finder sted enten i auktionssalen eller online, hvor de udbudte emner kan studeres på [www.bruun-rasmussen.dk](http://www.bruun-rasmussen.dk)

Kontak venligst Michael Fornitz på telefon 8818 1201 eller [m.fornitz@bruun-rasmussen.dk](mailto:m.fornitz@bruun-rasmussen.dk)



*Julius Cæsar.  
Denar, slået i Rom år 44 f. Kr.  
Søgt den 17. juni 2008 for kr. 44.000*



*Margrethe II, Ingenio et Arti medaille.  
Et af kun 20 uddelte eksemplarer.  
Søgt den 17. juni 2008 for kr. 75.000*



**BRUUN RASMUSSEN**

**MØNTAUKTIONER**

København K  
8818 1111

København Ø  
8818 1111

Vejle  
8818 1100

Fyn  
6035 1232

Århus  
8818 1102

Ålborg  
8818 1234

**POST****PP**

DANMARK

Returneres ved varig adresseændring



## AURUM AUKTIONER AB

Myntauktioner i centrala Stockholm!

Låg provision - Alla objekt beskrivs utförligt  
både i tryckt katalog och Internetkatalog*Vi söker alltid bättre mynt, sedlar, medaljer,  
polletter och litteratur!*Tel. 08-660 20 70, vard. 9-13 Mail: [info@aurumauktioner.se](mailto:info@aurumauktioner.se)[www.aurumauktioner.se](http://www.aurumauktioner.se)

## OSLO MYNTHANDEL

International association  
of professional numismatics**Inkognitogaten 33 A 0256 Oslo, Norge**

Postboks 2745 Solli N-0204 Oslo, Norway

telefon: +47 23 10 00 00

Fax: +47 23 10 00 25

**MYNTER • SEDLER • MEDALJER KJØP • AUKSJON MYNTER • SEDLER • MEDALJER**

## NYHEDER

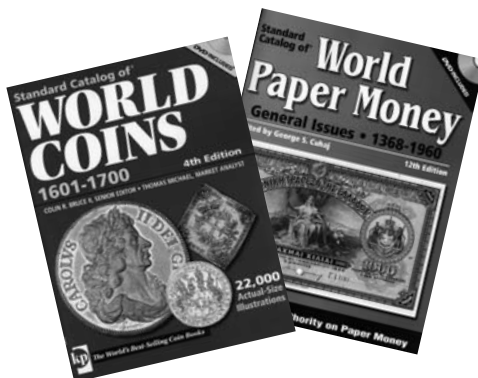
### Standard Catalog of World Coins 1601-1700

4. udg. 2009. 1439 sider. Inkl. DVD.

**Pris kun 485,-**

### Standard Catalog of World Papér Money. 1368-1960

12. udg. 2009. 1223 sider. Inkl. DVD.

**Pris kun 485,-****PILEGAARD MØNTER& BØGER. ALGADE 65, 9000 AALBORG**  
Tlf. +45 98 139 000 [pi@stofanet.dk](mailto:pi@stofanet.dk) [www.antikvar.dk/pilegaard](http://www.antikvar.dk/pilegaard)

ISSN 0025-8539